

Priziv savjesti

Šarčević, Vjekoslav

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:920987>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

PRIZIV SAVJESTI

Diplomski rad

Mentor:
izv. prof. dr. sc. Vladimir Dugalić

Student:
Vjekoslav Šarčević

Đakovo, 2016.

SAŽETAK

Priziv savjesti

Savjest je vrlo kompleksna stvarnost u čovjeku te zadobiti cjelokupnu sliku o njoj zahtijeva sagledavanje savjesti kroz različite pristupe. Filozofija na temelju različitih antropologija donosi i različite definicije savjesti. Ona savjest najčešće poima kao praktični razum, kao svijest o dobru ili zlu ili generalno gledano kao spoznajno racionalnu datost. U diplomskom radu želi se stoga obraditi pitanje prigovora savjesti iz teološke perspektive. U prvom dijelu rada, polazeći od Božje objave, ističe se kako je savjest najskrovitija jezgra i svetište čovjeka u kojem čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje ali kojemu se mora pokoravati. Čovjek je slika Božja, i sam Bog je utisnuo svoj odraz u čovjeka. Savjest je instanca koja čuva tu sliku neokaljanu iz koje proistječe dostojanstvo ljudske osobe. Teologija stoga promatra savjest teocentrično i osobit naglasak stavlja na odnos savjesti i istine. Savjest mora imati u svom temelju istinu objavljenu od Boga koja se očituje po Božjem zakonu koji je upisan u srce čovjeka i objavljen od Logosa koji je Istina. Svaki sud savjesti se mora temeljiti na toj istini. Ispravnost suda savjesti je ključna za moralno djelovanje koji je po krštenju pozvan na svetost te je zadaća čovjeka trajno tragati za istinom i u tom svjetlu oblikovati svoj sud savjesti kako bi on bio ispravan.

U drugom dijelu rada, naglašava se kako kršćansko poimanje savjesti zahtjeva ozbiljan pristup tom svetištu čovjeka i njezino poštovanje te kako prava osobne savjesti upravo proizlaze iz dostojanstva čovjekove osobe stvorene na sliku Božju. Prava osobne savjesti duboko se tiču i vjerske slobode jer svaka osoba ima pravo živjeti prema uvjerenju svoje savjesti. S druge strane, i međunarodni dokumenti potvrđuju, osobito Deklaracija o pravima čovjeka UN-a, kako svi moraju poštovati dostojanstvo ljudske osobe ukoliko živi u suglasju sa svojim uvjerenjem, a time ne vrijeđa prava drugih. Stoga se neumoljivo postavlja zahtjev da se sloboda savjesti pojedinca u okviru vjerskih sloboda poštuje kroz pravnu regulativu bilo u domaćem ili međunarodnom zakonodavstvu. Tim više, jer savjest pojedinca u današnjem društvu biva izložena zahtjevima koja su protivna kršćanskom svjetonazoru, a nitko ne smije djelovati i ne smije ga se siliti da djeluje protiv uvjerenja vlastite savjesti. Pravo na prigovor savjesti

postaje tako zadnje sredstvo odbrane pred izazovima etičkog relativizma i ideologije relativizma. U tom smislu, pravo na priziv savjesti mora biti zakonom zajamčeno, osobito poradi očuvanja identiteta vlastite osobnosti, dostojanstva ljudske osobe, ali i življenja vjerske slobode u današnjem pluralnom društvu.

Ključne riječi: savjest, sud savjesti, formacija savjesti, sloboda savjesti, ljudsko dostojanstvo, slika Božja, priziv savjesti.

SUMMARY

Conscientious objection

Conscience is a very complex reality in man and to get an overall picture about it, it requires a consideration of conscience through different approaches and aspects. Based on different anthropologies, philosophy brings different definitions of conscience. Conscience in philosophy is usually seen as a practical reason, as an awareness of good and evil, or generally as cognitively rational. Therefore, in this thesis I want to address the question of conscientious objection from a theological perspective. In the first part of thesis, starting from God's revelation, it says and stands out that conscience is an innermost core and sanctuary of a man where man discovers a law which he doesn't give himself but he must obey it. Man is the image of God, and God has imprinted his reflection in man. Conscience is an instance that keeps the image undefiled from which derives the dignity of human race. Therefore, theology sees the conscience theocentric and puts a special emphasis on the relationship between conscience and the truth. Conscience must have in its basis the truth revealed by God which is manifested by the law of God which is written in the heart of man and released by Logos whom is a Truth. Every judgment of a conscience must be based on the truth. The correctness of the judgment of conscience is crucial for moral action and after baptism a man is called upon his holiness, and mission of the man is to permanently seek for the truth. In this light of the judgment of conscience a man creates the correct truth.

In the second part of this thesis, it is emphasized that the Christian conception of conscience requires a serious approach to the shrine of man and its respect for the law and how personal conscience just stem for the dignity of the human race created in God's image. The rights of personal conscience is very much so a concern of religious freedom, because every person has the right to live according to their belief of conscience. On the other hand, even international documents confirm, particularly the Declaration of Human Rights of the UN, that everyone must respect the dignity of human being if they live in accordance with their belief, and this does not violate the rights of the others. Therefore, the freedom of conscience of each individual is respected through religious freedom in national and international law. More so, the conscience of the individual in today's society has been exposed to the demands that are against the

Christian views, but no one can be forced or made to act against their own convictions of conscience. So the right to conscientious objection becomes last resort of defense against the challenges of ethical relativism and ideology of relativism. In this sense, the right to conscientious objection must be guaranteed by law, in particular in order to preserve the identity of their own personality, the dignity of the human being, but also the lives of religious freedom in today's plural society.

Key words: conscience, judgment of conscience, the formation of conscience, freedom of conscience, human dignity, the image of God, conscientious objection

UVOD

Ovaj rad nastoji proniknuti u fenomen savjesti i iz toga razumjeti čovjekovo “ne” određenim zahtjevima društva i zakonskim obvezama a koje u današnje vrijeme, pred izazovima etičkog relativizma i suvremenog liberalnog društva, počinju prožimati sve šira područja čovjekovog djelovanja. Čovjekovo odbijanje da izvrši određenu radnju ili čin, naziva se stoga prigovor ili priziv savjesti. Međutim, dug je bio put dok se ovo temeljno ljudsko pravo nije ugradilo i u međunarodno i domaće zakonodavstvo.

Rad smo podijelili na dva dijela. U prvom dijelu nastojat ćemo prikazati savjest kao izričaj dostojanstva ljudske osobe, osobito s obzirom na njezin odnos prema traženju istine, na način donošenja samog suda te napomenuti obvezu trajnog odgoja savjesti te prava koja proizlaze iz njezinog dostojanstva. U tom smislu, na samom početku rada, pokušat ćemo dati definiciju savjesti te nastojati proniknuti u samu njezinu srž. Čovjek, naime, u dubini svoje savjesti otkriva jedan temeljan zakon koji je upisan u samo njegovo srce. To je Božji zakon, zakon istine. Čovjek u savjesti prepoznaje istinu koja ima snagu da se nametne sama po sebi. Od nje se ne može pobjeći. Savjest stoga donosi sud o određenom činu na temelju Božjeg zakona koja čovjeka poziva da čini dobro, a izbjegava zlo. Kada je čovjek uvjeren da čini dobro taj sud savjesti ga obvezuje. Čovjek je naime vjeran sebi ukoliko je vjeran svojoj savjesti. Da bi sud savjesti bio ispravan, nužno je čovjeka od ranih nogu odgajati za vrednote. Za kršćanina to znači da prihvati odgoj u vjeri Crkve koja je nositeljica moralne istine. S druge strane, savjest osobe ima i određena prava, a temeljno pravo je pravo na formaciju vlastite savjesti prema istini, radi lakšeg i ispravnog donošenja suda u savjesti. Dostojanstvo ljudske osobe se ogleda upravo u vjernosti savjesti, jer u pokoravanju Božjem zakonu savjest čuva svoje dostojanstvo.

U drugom dijelu rada obrađujemo suvremene izazove koji su stavljeni pred osobnu savjest u današnjem pluralnom, a često i permisivnom društvu. Nastojat ćemo stoga istaknuti važnost prava na priziv savjesti, a koji proizlazi iz samog dostojanstva osobne savjesti i prava na vjersku slobodu. Osobitu pozornost posvetit ćemo međunarodnim i domaćim zakonima o prizivu savjesti te područjima na kojima se danas najviše očituje ovo pravo na priziv savjesti. Vjerujemo, stoga, da ćemo ovim radom dati mali doprinos u boljem razumijevanju prava na prigovor savjesti te na opravdan zahtjev primjene ovog instituta zaštite osobne i vjerske slobode u današnjem zakonodavstvu.

I. SAVJEST KAO IZRIČAJ DOSTOJANSTVA LJUDSKE OSOBE

Kršćanska antropologija i teologija temelje čovjekovog dostojanstva, odnosno, dostojanstvo ljudske osobe pronalazi u samom Bogu koji je Stvoritelj svega stvorenog. U Knjizi Postanka, prilikom opisa stvaranja, čovjek je predstavljen kao kruna svega stvorenog. Bog ga je učinio sebi sličnim stvarajući ga na svoju sliku. Zato se čovjek s pravom naziva slikom Božjom (Imago Dei). Sveto pismo u svojoj prvoj knjizi veli „Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična“ (Post 1, 26). “Tvrđnja da je čovjek na sliku Božju (Post 1,26) bez sumnje vrhunski je moment stvarateljskoga djela. To što je čovjek na sliku Božju izdvaja ga od svih ostalih stvorenja i, kako ćemo vidjeti, stavlja u poseban odnos prema Stvoritelju.”¹

U biblijskom opisu stvaranja na samom vrhu hijerarhije stvorenoga jest čovjek koji je pozvan na zajedništvo s Bogom.² On se stoga izdiže iznad ostalih stvorenja svojim sposobnostima i darovima, kako bi sebe i svoju sličnost s Stvoriteljem mogao ostvariti. Jedino čovjek posjeduje razum, slobodu, karakter, volju i savjest koja ga usmjerava prema Bogu. Upravo u pokoravanju same savjesti zakonu koji je upisan u čovjekovo srce leži dostojanstvo ljudske osobe.³ Drugim riječima, savjest je ta instanca koja kroz pokoravanje zakonu upisanom u srcu čovjeka, potvrđuje njegovo dostojanstvo kao osobe. Savjest je točnije, izričaj tog dostojanstva.

Savjest stoga igra temeljnu ulogu u moralnom životu čovjeka. Naime, samo kod čovjeka se može govoriti o moralnom djelovanju jer samo on, od svega stvorenog, ima razum i volja koja mu daje slobodu, ali i odgovornost za ono što čini. U srži same moralnosti je savjest. Ona igra značajnu ulogu u procesu očovječenja u smislu razvoja pojedinca i društva.⁴ Savjest je usko vezana za dostojanstvo ljudske osobe i društva, jer kada je ne bi bilo, ne bi postojao kompas moralnosti koji bi izrekao i potvrdio ljudsko dostojanstvo kroz traženje istine, uokvirene i izrečene u moralnim normama.

¹ I. ČATIĆ, *Načinimo čovjeka... (Post 1,26) Antropološki naglasci u Post 1,1-2,4a*, u: *Diacovensia* 2 (2011), str. 179.

² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu*, KS, Zagreb, 1970., br. 19.

³ Usp. GS, br. 16.

⁴ Usp. M. VIDAL, *Kršćanska etika*, UPT, Đakovo, str. 103.

1. Savjest i istina

U suvremenom dobu dominiraju razne ideologije, svjetonazori, filozofski pravci koji se pozivaju na slobodu i kojima je temelj sama sloboda bez ikakvih moralnih normi. Takvo poimanje slobode i njenog isticanja kao apsolutne vrednote bez ikakvog odnosa prema naravnom moralnom zakonu i samoj istini nužno vodi u stranputicu čitavo društvo. Društvo kome je ideal i temelj idolatrijsko shvaćanje slobode naziva se liberalno društvo u kom je glavna ideja vodilja i pravac liberalizam. U liberalnom društvu, gdje se sloboda štuje do krajnjih granica, dolazi do relativizacije istine te svako ljudsko biće ima svoju istinu. Rezultat toga je etički pluralizam koji je neprihvatljiv.⁵ Takav svjetonazor utječe na odgoj i čovjekovo shvaćanje onoga što je dobro, a što zlo, jer je istina relativizirana. Kada se govori o razlikovanju dobra i zla tada taj govor stavljamo u kategoriju moralnosti. Ono što određuje moralnost pojedinca i društva jest savjest formirana prema istini.

Danas vlada prava zbrka epskih razmjera, kad je u pitanju savjest točnije što se sve misli pod pojmom savjesti u današnjem sekulariziranom svijetu. Mnogi savjest poistovjećuju sa osjećajem krivnje, središtem osobe, nutrinom, ćudorednom normom, sviješću o dobru ili zlu, moralnim osjećajem, odgovornošću, osobnim razmišljanjem, nutarnjom spoznajom i vjerskim osjećajem. Sve ovo navedeno govori koliko je sam fenomen savjesti u sebi širok i dubok.⁶ Stoga valja promotriti savjest kratko kroz povijest i predstaviti neke definicije savjesti.

U staroj grčkoj civilizaciji nalazi se po prvi puta pojam savjesti još u VII st. prije Krista. Koristi se izraz „syneidesis“ što znači zajedno znati ili suznanje, a tek je Sokrat taj isti pojam pounutrašnjio jer u dubini svoje osobe nailazi na neko drugo „ja“ ili „daimonon“ kako ga naziva, a u rimskoj civilizaciji tu istu riječ „syneidesis“ Ciceron prevodi kao „conscientia“, što znači suznanje.⁷

U Starom zavjetu, odnosno Septuaginti (LXX), izraz „syneidesis“ se spominje tri puta, dok se mnogo češće koristi izraz „kardia“ - srce. Ono je prostor gdje čovjek susreće Boga koji mu se dariva, koji mu je vjeran, koji govori, tješi, podiže i opominje.⁸ Dok se

⁵ Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Doktrinalna nota o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu*, Udruga obiteljski centar, Zagreb, 2007., str. 13.

⁶ Usp. M. VALKOVIĆ, *Savjest u moralnoj teologiji*, u: Bogoslovska smotra 2-3 (1977.) str.181.

⁷ Usp. I. FUČEK, *Osoba i savjest*, Verbum, Split, 2003., str. 117-120.

⁸ Usp. Isto, str. 126- 130.

u Novom zavjetu rjeđe susreće pojam *syneidesis*, npr. u Djelima apostolskim dva puta, u Pavlovim poslanicama dvadeset puta, u Poslanici Hebrejima pet puta i u Prvoj Petrovoj tri puta. U svim ostalim tekstovima najčešće se rabi izraz srce. Međutim, možemo reći, kako je Isus napravio radikalni zaokret po pitanju shvaćanja samog pojma „srce“ kao mjesta susretišta između Boga i čovjeka. Za njega je srce središte čovjekovog moralnog djelovanja što i potvrđuje njegova izjava „učite se od mene jer sam krotka i ponizna srca i naći ćete spokoj dušama svojim“ (Mt 11, 28-30).⁹

I kršćanska tradicija govori o savjesti. Origen je spominje pod pojmom „pneuma“, dok sveti Augustin savjest doživljava kao glas Božji. Sveti Toma promatra savjest kao čudorednu prosudbenu moć. Postoji stoga mnogo definicija savjesti, ali je kršćanska tradicija najčešće usvojila kako je savjest „diktat praktičnog uma ili praktično posljednji sud razuma o moralnosti čina koji treba ovdje i sada izvršiti ili propustiti“.¹⁰

Na drugom Vatikanskom koncilu saborski su oci u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et Spes* (br.16.) donijeli definiciju savjesti, koja najbolje i najjasnije u ovom vremenu govori što je zaista savjest. Ta definicija se može smatrati dosada najsveobuhvatnijom, jer ocrtava koliko je najbolje moguće fenomen savjesti. Zbog njene jedincatosti, originalnosti i važnosti stavljamo je u cijelosti:

*U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati. Taj glas, što ga uvijek poziva da ljubi i čini dobro a izbjegava zlo, kad zatreba, jasno odzvanja u intimnosti našega srca: čini ovo, a izbjegavaj ono. Čovjek naime ima u srcu zakon što mu ga je Bog upisao. U pokoravanju tom zakonu jest isto čovjekovo dostojanstvo, i po tom zakonu će mu se suditi. Savjest je najskrovitija jezgra i središte čovjeka, gdje je on sam s Bogom, čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini.*¹¹

Najbolja i najjasnija definicija savjesti koja može i jest kriterij u odnosu na sve druge definicije, je upravo ova koju donosi drugi Vatikanski koncil. Savjest je najskrovitija jezgra i svetište čovjeka, gdje je on sam s Bogom, čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini.¹² U samoj savjesti koja je jezgra ljudskog bića postoji zakon, koji je kriterijum ili norma za ljudsko moralno djelovanje što ga kao čovjeka izdiže iznad drugih stvorenih stvari i koje mu jamči dostojanstvo koje mu je Bogom dano. “U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati.

⁹ Usp. Isto, str. 131.

¹⁰ V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 6 (1988.), str. 504.

¹¹ Isto, GS, br. 16.

¹² Isto, GS, br. 16.

Taj glas, što ga uvijek poziva da ljubi i čini dobro a izbjegava zlo, kad zatreba, jasno odzvanja u intimnosti našega srca: čini ovo, a izbjegavaj ono”.¹³ Taj zakon je Božji zakon utisnut u ljudsko biće jer ga je sam Stvoritelj upisao u njegovo srce. “Čovjek naime ima u srcu zakon što mu ga je Bog upisao”.¹⁴ Zakon upisan u srce čovjeka i njegovu narav je glas istine, istine koju je čovjek dužan slijediti u svom moralnom djelovanju i prema njoj ravnati svoje djelovanje. Svaki sud savjesti mora biti utemeljen na tom zakonu upisanom u srcu njegova bića, jer ga taj zakon poziva da čini istinu, a izbjegava zlo, što je nužno pri donošenju ispravnog moralnog suda u samoj savjesti.

U katoličkoj moralnoj teologiji shvaćanje i prepoznavanje značenja samog zakona je od krucijalne važnosti s obzirom da zakon usmjerava moralno djelovanje čovjeka. Taj zakon mu omogućava da se pobliže upozna sa istinom koja poput iskre u mraku osvjetljava čovjeku put do Boga koji je sam Istina. Zakon možemo u jednom vrlo jednostavnom obliku kategorizirati kao božanski zakon ili pak naravni moralni zakon.

a. Božanski zakon je vječan, stalan, istinit, ne podliježe promjenama i temelj je svakom drugom zakonu. “Budući da je vječni zakon identičan sa samom Božjom biti, ne može se *in se* i savršeno spoznati, osim sam Bog i izabranici po blaženom gledanju (*visio beatifica*). Razumna stvorenja (anđeli i ljudi), budući da im je dano dosegnuti neke istine, mogu ga djelomično spoznati s većom ili manjom točnošću i opsegom. Zbog svoje istovjetnosti s božanskom naravi, vječni zakon je nepromjenjiv. Ipak, spoznaja koju čovjek ima o njemu može biti različita, prema različitim stupnjevima kojim spoznaje naravne i pozitivne zakone, koji participiraju na njemu”.¹⁵

b. Prirodni moralni zakon ili “naravni zakon je sudjelovanje (participacija) čovjekove razumske naravi na vječnom zakonu, koji usmjeruje i upravlja ljudskim činima s obzirom na njihovu naravnu svrhovitost (svrhovitost duhovnog stvorenja)”.¹⁶ Naravni zakon se očituje razumskim promatranjem vječnog zakona te se iz toga izvode opće zapovjedi. Zatim na temelju promišljanja izvode se konkretnije moralne istine.¹⁷

¹³ Isto, GS br. 16.

¹⁴ Isto, GS br. 16.

¹⁵ M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 137.

¹⁶ Isto, str 131.

¹⁷ Usp. Isto, str. 141.

Prirodni moralni zakon je nepromjenjiv i sveopći jer se njegova snaga obveze proteže na svakog čovjeka.¹⁸

U savjesti se čovjek susreće sa tom istinom, sa glasom Božjim tj. glasom zakona. Zakon brani, čuva i očituje moralnu istinu. U doba etičkog pluralizma s pravom se može postaviti pitanje koje upućeno bilo i Kristu od strane Poncija Pilata: Što je to istina? (Quod veritas est?). Kod starih Grka koristio se za istinu izraz “aletheia”, a označavao je neskrivenost i nezaboravljivost bitka. Kod Parmedida istina je u istosti mišljenja i bitka, a kod Sokrata istina se odražava u sudu koji je istinit ako se njegova sadržina poklapa stanju stvari koja se istražuje.¹⁹ Istina je misao, iskaz ili zamjedba koji su u skladu sa stvarnošću ili podudarnost stvarnosti i razuma.²⁰

U religiji postoje istine koje su objavljene. Tako u kršćanstvu Isus Krist sebe naziva istinom. “Alétheia” u Kristu biva jedno s Bogom samim i Bog je u prvom i najvišem smislu istina. Svekoliko biće stvoreno je od Boga i po Bogu ima svoj opstanak.²¹ “Ako uzmemo da je Bog bitak, onda bitak podaruje bivstvovanje svakome biću i po bitku svako biće jest i postoji”.²² “I doista, pred silom Krista raspetoga zanijemjela su stara proroštva i utihnula je grčka filozofija. Jedan veći Logos odmijenio je logos grčke filozofije. Onaj Logos za koga Ivan kaže da je bio na početku – *en arhe* – da je bio kod Boga i da Bog bijaše Logos”.²³ U savjesti čovjek to jest njegovo “ja” se susreće sa Bogom koji se objavio čovjeku kao istina i upisao zakon u srce njegovo, najintimniju jezgru njegova bića gdje će se susretati s njom. Objava je donesena i predstavljena čovjeku u Svetom pismu. Tu Bog daje zakon, zapovjedi tj. Dekalog po kom čovjek treba živjeti. Apostol Pavao vjeruje da je zakon upisan u srca onih koji ne vjeruju ili kako ih on naziva poganima. Kroz Objavu Bog je objavio određene istine. Crkva je kroz povijest te istine čuvala i otkrivala nove. Taj polog vjere ili “depositum fidei” sadrži upravo te istine koje su sadržane u časnom nauku Božjem. Crkveno učiteljstvo čuva te istine i tumači ih. U kontekstu govora o savjesti zadatak crkvenog Učiteljstva je da rasvijetli istine i pomogne vjernicima i formaciji savjesti.

¹⁸ Usp. *Katekizam Katoličke Crkve* (dalje KKC), HBK, Zagreb, 1994., br. 1956-1958.

¹⁹ Usp. A. ŠKEMBER, *Istina u filozofiji i objavi. Poimanje istine u filozofiji i kršćanstvu*, u: Nova prisutnost 1 (2012.), str. 105.

²⁰ Istina, u: A. REBIĆ, *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 376.

²¹ Usp. A. ŠKEMBER, *Istina u filozofiji i objavi. Poimanje istine u filozofiji i kršćanstvu*, u: Nova prisutnost 1 (2012.), str. 105.

²² Isto, str. 105.

²³ Isto, str. 111-112.

U današnje doba čovjek sebe doživljava slobodnim, što je ispravno ukoliko je njegovo shvaćanje slobode istinsko. Problem ili konfuzija nastaje kada se sloboda odvoji od istine i Božjeg zakona. Odnos čovjekove slobode i Božjeg zakona odvija se u srcu čovjeka, točnije u moralnoj savjesti.²⁴ Nakon Drugog vatikanskog koncila došlo je do krivih tumačenja, jer se sloboda uslijed raznih kulturnih tendencija počela odjeljivati od zakona, te je sloboda bila uzvišena na jedan idolatrijski način što je dovelo do “kreativne interpretacije moralne savjesti”.²⁵ Ivanu Pavlu II. u enciklici *Veritatis splendor* je stalo do jedinstvenosti suradnje ljudske slobode s Božjim zakonom jer se on nikada ne može zamijeniti takozvanom čovjekovom “kreativnom” autonomnom slobodom. “U svojim moralnim sudovima prema tome savjest nije autonomno kreativna, živi je svjedok Božjeg zakona, s njime tvori blisko jedinstvo”.²⁶

Neki teolozi su smatrali da se opće moralne norme ne mogu baš uvijek primijeniti na svaku situaciju, te da čovjeku treba ostaviti prostor da sam autonomno donese odluku u nekim situacijama kako bi došao sam do moralne zrelosti.²⁷ U svakom slučaju takvo mišljenje i shvaćanje autonomne kreativne savjesti je neprihvatljivo jer bi oslobađalo čovjeka od općih moralnih normi. Drugi su pak u ime pastoralnih rješenja predlagali dvostruki status moralne istine, tj. da se pored doktrinarne razine prizna i izvornost određenom konkretnijem egzistencijalnom razmatranju moralne istine što bi značilo voditi računa o okolnostima i situaciji, a to bi podrazumijevalo legitimno utemeljenje iznimke od moralnih normi, dovodeći do toga da se mirne savjesti čini ono što je po moralnom zakonu zlo.²⁸ Ovo bi predstavljalo krivo poimanje identiteta moralne savjesti.²⁹

Čovjek kao ljudsko biće nije tvorac, niti utemeljitelj istine. Istina je mjerilo koje treba da vodi čovjeka u njegovu moralnom djelovanju, jer istina isijava iz Božjeg zakona. Glas toga zakona i prirodno moralnog zakona upućuje čovjeka da čini dobro a izbjegava zlo. Da bi ljudsko biće prepoznalo i razlikovalo zlo treba upoznati sebe samoga sa istinom. Istina se čovjeku otkriva u samoj savjesti ukoliko je ispravno izgrađena. Obraćeni na katoličanstvo poznati kardinal John Henry Newman slijedeći glas svoje

²⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor* (VS), enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve, KS, Zagreb, 1998., br. 54.

²⁵ Isto, VS, br. 54.

²⁶ I. FUČEK, *Savjest i osoba*, Verbum, Split, 2003., str. 169-170.

²⁷ Usp. VS. br. 55.

²⁸ Usp. I. FUČEK, *Savjest i osoba*, Verbum, Split, 2003., str 170-171.

²⁹ Usp. VS. br. 56.

savjesti tj. istine u savjesti i moralnog suda savjesti utemeljenog na istini osjećao se dužnim prihvatiti katoličanstvo. U pokoravanju istini u savjesti leži čovjekovo dostojanstvo.

2. Sud savjesti – vjernost samom sebi

Ljudsko biće je moralno biće, a jamac moralnosti bića je savjest. U savjesti čovjeka koja je njegovo svetište i jezgra samog bića gdje se on susreće sa Bogom tvorcem zakona. Tom zakonu čovjek je dužan da se pokorava jer mu je upisan od Boga u samo srce. U pokoravanju tom zakonu jeste čovjekovo dostojanstvo i po tom zakonu će mu se suditi kako veli Drugi vatikanski koncil.³⁰ U savjesti čovjek pronalazi i osjeća nalog i obvezu da dobro čini a zlo izbjegava. On je dužan da izvršava taj nalog. Ukoliko tako čini on postaje vjeran svojoj savjesti, vjeran samom sebi.

Fenomen savjesti je vrlo širok i sveobuhvatan i on se ne iscrpljuje samo kroz sud savjesti o pojedinom činu (moralna savjest). Takvo poimanje savjesti bi bilo vrlo usko shvaćeno. Iako je jedna od bitnih uloga savjesti njena prosudba, rasuđivanje ili sud, ona ima mnogo širu ulogu u životu čovjeka. Ona prožima čitava čovjeka, poziva ga na njegovo cjelokupno ostvarenje egzistencije, na njegov rast, upućuje ga na druge tj. zajednicu i približava Bogu.

Čovjek može djelovati samo prema moralnoj ispravnoj savjesti, sigurnoj i istinitoj. Važnu ulogu u savjesti ima sam sud savjesti. Za rasuđivanje savjesti od presudne važnosti je čovjekova spoznajna, voljna i afektivna moć, zatim pokoravanje zakonu, moralno znanje koje stječe kroz život, ispravan odgoj savjesti, traženje istine i budnost. Ovi elementi igraju značajnu ulogu i od velike su važnosti kako ne bi došlo do krivog suda savjesti. Ispravan sud savjesti je važan jer garantira moralnost pojedinca i zajednice vodeći ih ka dobru, a ne slijepoj samovolji. Slijepa samovolja gazi dostojanstvo savjesti pa i same osobe. Ona ne vodi računa o sudu savjesti te vodi u moralnu propast pojedinca, a isto tako i društva. Društvo koje ima dekadentan moral nema ni budućnost.

Važnost suda savjesti donosi i sv. Toma u tumačenju Prve poslanice Korinćanima. „naime, samo krepostan čovjek, koji se ispravno ponaša u svim stvarima, sudi ispravno

³⁰ Usp. GS. br. 16.

pojedine stvari. Komu naprotiv nedostaje unutarnja ispravnost, nedostaje mu i ispravnost suda; tko je budan ispravno sudi o svom stanju budnosti i o snu drugoga; naprotiv, tko spava ne može oblikovati ispravan sud ni o sebi ni o drugome koji je budan. Iz toga slijedi da stvari nisu onakve kako se pojavljuju onome tko spava, već kako ih vidi onaj tko je budan. Ista se misao odnosi na zdrava i bolesna s obzirom na sud o okusu, na slaba i jaka da prosude teret i na kreposna da odredi ono što je uputno činiti. Stoga filozof kaže da je krepostan čovjek pravilo i mjera svih ljudskih stvari, jer u konkretnosti one su tako kako ih prosuđuje. A apostol kaže da duhovan čovjek sudi sve stvari'; uistinu, tko posjeduje rasvijetljen um i volju usmjeravanu Duhom Svetim, posjeduje siguran sud o onome što se tiče spasenja. Naprotiv, tko nije duhovan ima zamršeni um i neuredne osjećaje u odnosu na duhovna dobra; i zato duhovna čovjeka ne može suditi tjelesan čovjek, kao što budna ne može suditi onaj tko spava".³¹

U Svetom pismu su prisutni izrazi ili pojmovi za savjest "syneidesis i kardia", ali za način djelovanja savjesti ili što bi se podrazumijevalo pod sudom savjesti koristi se izraz rasuđivanje, a na grčkom *dokimazein*. "Glagol rasuđivati (grčki dokimazein) je ključ svakog novozavjetnog ćudoređa, a tu je tvrdnju potkrijepio katolički egzegeta C. Spicq".³² Taj "duh rasuđivanja" prisutan je je kod sv. Pavla u dva važna odlomka.³³ Prvi je iz poslanice Rimljanima koji glasi:" Ne suobličujte se ovomu svijetu, nego se preobrazujte obnavljanjem svoje pameti da mognete razabirati što je volja Božja, što li je dobro, Bogu milo, savršeno (Rim 12,2)", a drugi je:" I molim za ovo: da ljubav vaša sve više i više raste u spoznanju i potpunu pronicanju te mognete prosuditi što je najbolje da budete čisti i besprijekorni za Dan Kristov, puni ploda pravednosti po Isusu Kristu - na slavu i hvalu Božju (Fil 1,9-11)". U prvom odlomku očit je objektivni red prema kome se kršćanin treba ravnati, a to je "volja Božja", a u drugom odlomku vidljiv je subjektivni red, a to je preobrazba moralnog subjekta kroz poziv na ljubav.³⁴ Za apostola Pavla savjest nema samo ulogu svjedoka, nego otkriva i način njenog djelovanja tj. funkcije jer ona optužuje ili brani pogane u o odnosu na njihovo ponašanje.³⁵ "Izraz *prosuđivanja* iznosi na svjetlo pravi karakter savjesti, to jest da je to moralni sud o čovjeku i njegovim činima. Sud savjesti je praktičan sud, odnosno sud

³¹ V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljni život*, 6 (1988.), str.506.

³² M. VIDAL, *Kršćanska etika*, UPT, Đakovo, 2001., str. 107.

³³ Usp. M. VIDAL, *Kršćanska etika*, UPT, Đakovo, 2001., str. 107.

³⁴ Usp. Isto, str. 107-108.

³⁵ Usp VS. br. 59.

koji obznanjuje što čovjek treba činiti i ne činiti ili pak vrednuje djelo koje je čovjek već učinio”.³⁶

O sudu savjesti ili osobnom sudu u savjesti se u katoličkoj moralnoj teologiji progovara u kontekstu moralne savjesti. Čovjek posjeduje dvije razine savjesti: jedna je temeljna savjest sintereza, a druga je syneidesis ili moralna savjest. Pod temeljnom savješću najjasnije i najkraće rečeno podrazumijeva se temeljno moralno načelo koje glasi da dobro treba činiti a zlo izbjegavati. Moralna savjest ili syneidesis bi bila konkretizacija i personalizacija sveukupnih moralnih čina na temelju sintereze s obzirom na čovjekovo temeljno opredjeljenje. Najprikladnija definicija bi bila: “Moralna savjest je osobni sud o moralnosti vlastite radnje koju činilac ovdje i sada izvršava (iudicium personale de moralitate propriae actionis hic et nunc ab agente ponendae)”.³⁷

Postoji i druga definicija moralne savjesti koju donosi Katekizam Katoličke Crkve koja je jezično drugačija: “Moralna je savjest sud razuma po kojem ljudska osoba prepoznaje ćudorednu kakvoću nekog konkretnog čina što ga kani izvršiti, sto ga vrši ili ga je već izvršila. U svemu što govori ili čini čovjek mora vjerno slijediti ono što zna da je ispravno i istinito”.³⁸ U odnosu na prvu definiciju, katekizamska donosi prepoznavanje ćudoredne kakvoće čina za vrijeme njegova vršenja. U prvoj definiciji moralne savjesti sadržajni ključni elementi su:

- (1) to je sud, ne spekulativni nego praktični sud, budući da se radi o radnji koju čovjek izvršava ovdje i sada;
- (2) to je osobni sud, jer nitko drugi ne donosi taj sud osim samog pojedinca. To je vlastiti sud osobe i ničiji drugi;
- (3) riječ *moralnost*, se odnosi na dopuštenost ili nedopuštenost, dobrotu ili zloću, zakonitost ili nezakonitost radnje. Ovu (subjektivnu) moralnost ne određuje sam činilac, nego je usvaja, odnosno primjenjuje na konkretni slučaj;
- (4) pojam vlastita radnja se odnosi na ono što sam činilac vrši ovdje i sada, koju subjekt namjerava izvršiti, odnosno propustiti, ili koju je izvršio.³⁹

³⁶ VS. br. 59.

³⁷ M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, Sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 179.

³⁸ KKC, br. 1788.

³⁹ Usp. M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, Sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 179.

Savjest prosuđuje čin prije izvršenja i nakon izvršenja čina. Ona donosi sud pre i posle djelovanja. Savjest prije čina u moralnoj teologiji se naziva “constientia antecedens” a savjest poslije čina “conscientia postcedens”. Savjest prije čina promatra i prosuđuje čin, to jest, prema vlastitom uvjerenju donosi sud u smislu da li je moralan ili ne, da li je dopušten ili ne, da li je dobar ili ne? Ukoliko mu njegova savjest kaže da je dobar tada ga savjest potiče da ga izvrši, a ukoliko nije dobar savjest reagira tako što savjetuje da se dotični čin izbjegne. Savjest poslije čina donosi sud o činu koji je već izvršen, odnosno, jesam li postupio prema svome uvjerenju. Ukoliko sam smatrao da je čin dobar i kao takvog ga izvršio, tada savjest čovjeka hvali i ima osjećaj ispunjenosti, a ukoliko sam bio svjestan da je čin zao i učinio ga, tada savjest čovjeka kudi, grdi i javlja se osjećaj grižnje savjesti.

Možemo stoga reći kako je sud savjesti praktičan sud.⁴⁰ Ukoliko je taj sud siguran i istinit tada je čovjek dužan da se pokorava takvoj savjesti.⁴¹ Za takav sud savjesti važno je naglasiti da on ima obvezujuću moralnu ulogu. Čovjek u savjesti prepoznaje naravni zakon, zakon istine i savjest je ta instanca koja primjenjuje zakon na pojedinačan slučaj. Kada čovjek u pojedinoj situaciji prepozna dobro dužan je da ga i izvrši. “Tako savjest oblikuje moralnu obvezu u svjetlu naravnog zakona: obvezatno je činiti ono što čovjek, putem čina svoje savjesti, spoznaje kao dobro koje mu je podijeljeno ovdje i sada. Sud savjesti potvrđuje konačno sukladnost određenog konkretnog ponašanja sa zakonom.”⁴² “Sud savjesti ima zapovjedan karakter: čovjek mora postupati u skladu s njim”.⁴³ “Obveza suda savjesti potječe od istine o moralnom dobru ili zlu, koju je ona pozvana slušati ili izvršavati, a tu istinu naznačuje Božanski zakon, univerzalno i objektivno načelo moralnosti”.⁴⁴

Sud savjesti se može razlikovati prema vrstama savjesti.

a. *Ispravna savjest ili conscientia recta te neispravna savjest ili conscientia vitiosa.* “U izvornom smislu, »ispravna savjest« postoji onda kad je sadržaj suda do kojeg smo došli putem određenog silogizma (sintereze, moralno znanje, sud savjesti) logički

⁴⁰ VS, br. 59.

⁴¹ Usp. KKC br. 1800.

⁴² VS, br. 59.

⁴³ VS, br. 60.

⁴⁴ I. FUČEK, *Savjest i osoba*, Verbum, Split, 2003., str. 181.

ispravan”.⁴⁵ Neki autori i ne spominju ispravnu savjest ili je poistovjećuju sa istinitom savješću.⁴⁶ Ispravna savjest je neposredna norma moralnog djelovanja. Suprotnost ovoj savjesti je neispravna, jer se malo brine o istini. Ova savjest nije i ne može biti norma moralnog djelovanja.

b. *Istinita i pogrešna savjest (conscientia vera et conscientia falsa seu erronea)*. Istinita savjest slijedi objektivnu istinu i posve joj se prilagođava.⁴⁷ Ispravne i istinite sudove koje savjest treba slijediti spominje i Drugi vatikanski koncil u *Dignitatis humane*.⁴⁸ Istinita savjest je neposredna norma moralnog djelovanja. Suprotnost joj je pogrešna savjest. Unutar pogrešne savjesti se razlikuje savladivo pogrešna savjest i nesavladivo pogrešna savjest. Savladivo pogrešna savjest je ona savjest koja je u zabludi svojom krivicom i u svakom slučaju mogla je razotkriti zabludu. Ova savjest nije norma djelovanja. Nesavladivo pogrešna savjest je ona savjest koja nije u mogućnosti otkriti zabludu. Takva savjest jeste *per accidens* norma moralnog djelovanja.⁴⁹

c. *Sigurna savjest ili nesigurna savjest*. *Consientia certa* (sigurna savjest) je ona koja posjeduje moralnu i praktičnu sigurnost (koja se odnosi na djelovanje ovdje i sada) i može biti potpuna ili nepotpuna. Sigurna savjest je neposredna norma moralnog djelovanja, dok njena suprotnost nesigurna ili dvoumna savjest ne može biti normom moralnog djelovanja.

Dakle, samo sud istinite, sigurne i ispravne savjesti može biti normom moralnog djelovanja. Tu treba dodati da i sud nesavladivo pogrešne savjesti može biti također normom moralnog djelovanja.

Savjest kao sud ima ulogu svjedoka pred samim sobom i pred Bogom. Savjest poziva na vjernost Bogu sukladno tome i vjernost čovjeku ukoliko izražava vjernost sebi samome. Kada savjest donese sud o nečemu taj sud ima snagu obveze i čovjek osjeća dužnost i odgovornost da djeluje prema samoj savjesti. Djelovanje prema samoj savjesti oslikava vjernost čovjeka prema sebi samome. Savjest ispravno formirana dolazi u prvi plan. Čovjek ima obvezu da je slijedi. To prvenstvo osobne savjesti na jedan autentičan način

⁴⁵ M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 208.

⁴⁶ I. FUČEK, *Savjest i osoba*, Verbum, Split, 2003., str. 194.

⁴⁷ Usp. I. FUČEK, *Savjest i osoba*, Verbum, Split, 2003., str. 197.

⁴⁸ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dignitatis humane, Deklaracija o vjerskoj slobodi*, KS, Zagreb, 1970., br. 3.

⁴⁹ Usp. M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 217.

iznio je kardinal John Henry Newman: “Zaista, kad bih-što ne bi bilo pristojno-morao izreći zdravicu vjeri, ispio bih čašu za dobro pape, ali najprije u čast savjesti, tek onda u čast pape“.⁵⁰ On ovdje nije htio relativizirati petrovsku službu nego istaknuti na jedan autentičan način primat savjesti koja je dužna slijediti istinu, a petrova služba bi bila obrana istine i njeno čuvanje.⁵¹

Učenje o prvenstvu savjesti potvrdio je i Drugi vatikanski sabor u deklaraciji o vjerskoj slobodi: “Naredbe Božanskog zakona čovjek prima i prihvaća posredstvom svoje savjesti, nju mora vjerno slijediti u svemu svome djelovanju, da dođe do Boga, svoga cilja. Ne smije se dalje siliti da radi protiv svoje savjesti, ali se ne smije ni priječiti da radi po svojoj savjesti osobito u vjerskoj stvari“.⁵² Pitanje djelovanja po svojoj vlastitoj savjesti je pitanje ostvarenja čovjeka kao ljudskog bića, njegovog integriteta i osobnog dostojanstva. Točnije to je pitanje vjernosti. U suprotnom, djelovanje protiv svoje savjesti vodilo bi u izdaju sebe i narušavanje osobnog digniteta. Dakle savjest je u prvom redu kad je vjernost u pitanju. „Osobna je savjest vrhovna i posljednja subjektivna norma djelovanja. Tu zadaću pojedinac ne može povjeriti nikojem drugom autoritetu i nikoji stvoreni autoritet ne može si prisvojiti pravo da se postavi iznad savjesti pojedinca jer je već Toma Akvinski naučavao da bi vjernik, kad bi bio uvjeren da je Crkva u zabludi i savjest bi mu nalagala da je napusti, morao istupiti iz Crkve, kako bi ostao vjeran svojoj savjesti, o čemu ovisi njegov moralni integritet i dostojanstvo“.⁵³ U svijetu koji je pluralistički sa raznim apsurdnim pogledima na ljudsku stvarnost i sam moral, sa zakonodavstvom koje je ispustilo temeljne vrijednosti koje su za kršćanina svetinja, vjerniku komu je vjera i savjest oslonac može se osjećati usamljeno. Istina nije lako živjeti po svojoj savjesti ali ne treba zaboraviti da je ona svetište gdje se Bog i čovjek susreću.⁵⁴

Vjernost ispravnoj savjesti je od životnog značaja za kršćaninov život. Suprotnost vjernosti je izdaja. Pored toga što čovjek treba biti vjeran svome stvoritelju s kojim će se susresti i položiti račun o vjernosti njegovim zakonima, čovjek poradi svog osobnog digniteta i svog integriteta uvijek i u svemu treba slijediti sud svoje savjesti. Biti vjeran savjesti znači biti vjeran sebi.

⁵⁰ V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život*, 6 (1988.), str. 511-512.

⁵¹ Usp. J. RATZINGER, *Savjest*, Verbum, Split, 2009., str.46.

⁵² DH, br. 3.

⁵³ V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život*, 6 (1988.), str. 512.

⁵⁴ BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Uzvišenost i radost života*, pastirsko pismo o zaštiti nerođene djece, KS, Zagreb, 1979., str. 23.

3. Važnost odgoja savjesti

U demokratskom društvu jedna od temeljnih vrijednosti je sloboda. Tako postoji sloboda govora, mišljenja i vjere. Sloboda mišljenja dozvoljava rađanje raznih ideja, ideologija, kulturnih tendencija, moralnih i nemoralnih pravaca. U takvom slobodnom društvu odgoj savjesti je od presudne važnosti. Odgoj savjesti pojedinca se može poistovjetiti s moralnim odgojem i razvojem osobe. „Savjest je čovjekova sposobnost koja ga čini uistinu čovjekom te iz ovoga proizlazi da govor o odgoju savjesti nije ništa drugo nego govor o sazrijevanju i odgoju čovjeka kao osobe“.⁵⁵ Društvo koje posjeduje moralne norme ono opstaje, a društvo koje iskrivljuje prirodne moralne zakone i gazi ih, gubi dostojanstvo i ide u krivom smjeru u propast.

Savjest je čuvar dostojanstva te je stoga vrlo bitno i važno pravilno odgajanje i oblikovanje savjesti. Poziv na oblikovanje savjesti, pozivajući se na riječi apostola Pavla kada potiče Rimljane da se ne suobličuju ovom svijetu, nego da se preobrazuju obnavljanjem svoje pameti (usp Rim 12,2), nalazimo i u enciklici *Veritatis splendor*,⁵⁶ a Drugi vatikanski koncil pak naglašava:

Kršćani u oblikovanju savjesti treba da brižno paze na svetu i sigurnu nauku Crkve. Po Kristovoj je naime volji Katolička Crkva učiteljica istine, i njezina je zadaća da Istinu, koja je Krist, navješćuje i autentično tumači, a ujedno da i načela moralnog reda, što proistječu iz same ljudske naravi, svojim ugledom objavljuje i potvrđuje.⁵⁷

U oblikovanju savjesti u zadnjim desetljećima, pored teološkog pristupa, poprilično se vrednuje, radi boljeg razumijevanja razvoja pojedinca, i psihologija i pedagogija. To potvrđuje i Deklaracija o odgoju i obrazovanju svećenika. “Neka se savjesno obdržavaju načela kršćanskog odgoja i neka se prikladno upotpune spoznajama zdrave psihologije i pedagogije”.⁵⁸ Iako se ovdje govori o odgoju svećeničkih kandidata, nezaobilazna i vidljiva je činjenica da crkva vrednuje spomenute znanosti u odgoju. Zatim u deklaraciji o odgoju kaže da “djecu i mladiće treba potpomagati uzevši u obzir napredak psihologije, pedagogike i didaktike, da skladno razvijaju svoje fizičke, moralne i intelektualne sposobnosti, kako bi postepeno postigli savršeniji osjećaj odgovornosti da svoj život neprestanim naporom pravilno usavršavaju....isto tako sveti sabor proglašuje

⁵⁵ P. ŠOLIĆ, *Odgoj kršćanske savjesti*, u: Crkva u svijetu 3 (1982.), str. 211.

⁵⁶ Usp. VS, br. 64.

⁵⁷ DH, br. 14.

⁵⁸ OT, br. 11.

da djeca i mladež imaju pravo na posebnu pomoć da bi ispravnom savješću mogli prosuđivati moralne vrednote i prihvatiti ih osobnom odlukom”.⁵⁹

Cilj odgoja savjesti je istinita i sigurna savjest, a ne deformirana savjest. “Savjest treba da bude informirana, a moralni sud prosvijetljen. Dobro odgojena savjest ispravna je i istinita. Ona donosi sudove slijedeći razum u skladu sa istinskim dobrom što ga je mudrost Stvoriteljeva htjela”.⁶⁰ Danas se spominje i odgoj za zrelu, slobodnu i samoodgovornu savjest. Savjest posjeduje spoznajnu, afektivnu i voljnu moć. Savjest je posljednja subjektivna norma moralnog djelovanja. Tako sud savjesti može biti neispravan uslijed krive spoznaje, nedovoljne afektivne moći ili pak zbog pomanjkanja volje.

a. *Spoznaja savjesti*. “Zbog prirodne dispozicije, koju zovemo synderesis, normalno razvijen čovjek može s nekom spontanošću i lakoćom doći do spoznaje onih najosnovnijih i najopćenitijih normi ljudskoga djelovanja, koje zovemo prirodni zakon. Drugi moralni zakoni, mada i oni mogu biti prirodni, već nam nisu tako lako spoznatljivi”.⁶¹ Zato moralni nauk crkve poučava o moralnim zakonima i moralnim normama izvedenim na temelju objave i Božjeg zakona. Savjest ne zna sve. Savjest nije gotova datost. Ona se izgrađuje. Platon i Aristotel su pokušali svojim promišljanjem stvoriti etičke sisteme u koje su bile uključene etičke istine utemeljene na naravnom zakonu i ljudskom dostojanstvu.. Kasnije su ih kršćanski mislioci preuzeli i obogatili evanđeoskom naukom.⁶²

b. *Ćudoredni osjećaj*. Pored intelektualnog i spoznajnog aspekta savjesti valja pokloniti dužnu naklonost i afektivnosti ili čuvstvu. Iako u skolastici sv. Tomu ubrajaju među intelektualiste, a sv. Bonaventuru i franjevačku školu među one koji posebno naglašavaju osjećajni moment, i jedni i drugi naglašavaju važnost oba elementa: i spoznajni i voljni. Bitno je pored razumskog momenta moralne vrijednosti doživjeti i čuvstveno. Jer čuvstvo igra dodatnu ulogu u smislu jačanja pri moralnom odabiru čina i moralnom odgoju.⁶³ Bitno je razvijanje tog ćudorednog osjećaja za vrednote da ljudsko

⁵⁹ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gravissimum educationis, Deklaracija o kršćanskom odgoju*, KS, Zagreb, 1970., br. 1.

⁶⁰ KKC, br. 1783.

⁶¹ I. KOZELJ, *Odgoj za zrelu, slobodnu i samoodgovornu savjest*, u: *Obnovljeni život* 1 (1972.), str. 28.

⁶² Usp. Isto, str. 28.

⁶³ Usp. Isto, str. 29.

biće i srcem prione uz njih. Dobro izgrađen ćudoredni osjećaj olakšava vršenje moralnog djelovanja u savjesti.

c. *Voljni moment.* Za ćovjeka je bitno da u savjesti ima veću slobodu volje pri opredjeljivanju za neki ćin. Veća kolićina slobodne volje mu pomaže da bude autentićniji pri svom izboru.

U odgoju savjesti znaćajnu ulogu igra obitelj, crkva (crkveno ućiteljstvo), Božja rijeć, duhovno vodstvo, ispit savjesti i sakrament pokore. Obitelj je zajednica osoba ili temeljna stanica ljudskog društva.⁶⁴ Plod braćne ljubavi jesu djeca. Društvo kao societas tj. u sociološkom smislu sastavljeno je od obitelji i od obitelji ovisi kakvo će društvo biti u moralnom smislu. Obitelj je mjesto gdje se dijete po prvi puta susreće s vjerom i moralnim vrijednostima. Zato se obitelj kao prva instanca koja pruža vjeru pojedincu naziva kućnom crkvom. O tome svjedoći i dogmatska konstitucija o crkvi:” U toj crkvi, koja bi se mogla nazvati kućnom, roditelji moraju biti za svoju djecu rijećju i primjerom prvi vjesnici vjere”.⁶⁵ Sve što dijete prima, prima od roditelja u prvom redu. Stoga je za crkvu i zdravo društvo od krucijalne vaćnosti odgoj pojedinca toćnije njegove savjesti. Antropologija govori o dvostrukom roćenju ćovjeka kao osobe, prvo je ono biološko roćenje, a drugo roćenje je socio-kulturalno.⁶⁶ U kontekstu toga može se pridodati da pojedinac prilikom tog dvostrukog raćanja prima i vjersku dimenziju. Nadalje koncil u dekretu o kršćanskom odgoju kaže:

*Budući da roditelji daju djeci život, oni imaju vrlo tešku obavezu da ih odgajaju, i zato ih treba priznati kao prve i povlaštene odgojitelje svoje djece. Odgojna uloga roditelja je takve vaćnosti, da se teško može ćim drugim zamijeniti. Na njima je da stvore takav obiteljski ambijent- prošet ljubavlju i odanošću prema Bogu i ljudima – koji će pogodovati punom osobom i društvenom razvoju djece. Obitelj je stoga prva škola onih društvenih kreposti koje su potrebne svakom društvu.*⁶⁷

Obitelj je mjesto gdje se pojedinac susreće sa vrednotama i krepostima kako bi kroz proces odgoja postao moralno snaćna osoba. Djeca moraju postići ne samo osjećaj za istinsku pravdu, koja jedino vodi poštivanju osobnog dostojanstva svakog ćovjeka već i još više osjećaj prave ljubavi.⁶⁸ “Dobar odgoj ukljućuje mnogo ljubavi, vjersku pouku i

⁶⁴ IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio*, KS, Zagreb, 1981., br. 42.

⁶⁵ LG, br. 11.

⁶⁶ Usp. M. VALKOVIĆ, Obitelj u misli crkve danas, u: Bogoslovska smotra 1 (1972.), str. 22.

⁶⁷ GE, br. 3.

⁶⁸ FC, br. 37.

primjer kao potvrdu da vjerujemo u ono što govorimo”.⁶⁹ Odgoj djeteta je odgoj za vrednote i moralne principe koji se ucjepljuju u djetetovu osobnost i pravilno oblikuju njegovu savjest.

Crkva kao zajednica vjernika okupljena oko Isusa Krista, svog učitelja je također odgojni prostor pojedinca i i njegove savjesti. Za odgoj savjesti ili preodgoj savjesti čovjek mora biti spreman mijenjati svoje mišljenje i svoja shvaćanja te jasnu spoznaju principa prema kojima će mijenjati svoje mišljenje i svoja shvaćanja, a u tome mu mnogo može pomoći crkva to jest crkveno učiteljstvo koje daje svoje sugestije i spoznaje u svjetlu Božanske Objave.⁷⁰ Kada je papa Pavao VI objavio encikliku *Humanae vitae* mnogi su ustali protiv nje. I danas unutar crkve i van nje, mnogi se ne slažu sa crkvenim učiteljstvom po pitanju kontracepcije, homoseksualnosti, predbračnog morala itd, ali zadatak crkve nije da se prilagođava vremenu da iskrivljuje nauk Kristov nego da ga brani i tumači u svjetlu Božje objave. Zadatak Crkve je da sjaj i svjetlo Kristove istine unese u savjest vjernika.

Sveto pismo ili Božja riječ predstavlja Objavu samoga Boga. Objava je svoj vrhunac doživjela dolaskom i utjelovljenjem Isusa Krista. Sveto pismo sadrži u sebi Božanski nauk. Krist ga je u potpunosti očitovao svojim javnim djelovanjem zapisanim u evanđeljima. Čitanje i usvajanje Božjeg nauka oblikuje savjest čovjeka. Duh evanđelja je ključni faktor odgoja savjesti. “Tko se u životu ograničuje samo na to da ne učini grijeha i da ne prekrši zapovjedi, a ne vodi računa o napretku i dobru koje treba ostvariti taj živi mentalitetom roba koji ne poznaje duh evanđelja i slobode koju daje Isus Krist”.⁷¹ Stoga je odlučujuće za odgoj savjesti živjeti po duhu evanđelja, po ljubavi, a ne puko poštivanje zakona i propisa. Božju riječ treba shvatiti kao poziv upućen čovjeku osobno. Na taj poziv može odgovoriti samo čovjek osobno, a ne neko drugi umjesto njega. Krivo bi bilo shvatiti Božju riječ kao neki kruti zakon, jer Božja riječ je prije svega živa riječ upućena čovjeku na izgradnju njega samoga i njegove savjesti po ljubavi.⁷²

⁶⁹ D. PLASAJ, *Obitelj-odgoj djece*, u: *Život o obitelji za godinu obitelji*, ur: I. Koprak, Filozofsko-teološki institut DI, Zagreb, 1994., str. 113.

⁷⁰ Usp. S.PAVIN, *Odgoj savjesti-odgoj za novo doba*, u: *Obnovljeni život* 6 (1993.), str. 613.

⁷¹ P. ŠOLIĆ, *Odgoj kršćanske savjesti*, u: *Crkva u svijetu* 3 (1982.), str. 214.

⁷² Usp. I. KOZELJ, *Odgoj za zrelu, slobodnu i samoodgovornu savjest*, u: *Obnovljeni život* 1 (1972.), str. 31.

Ispit savjesti je susret Boga i čovjeka. Kroz ispit savjesti čovjek dublje upoznaje sebe. Za ispit savjesti nužno je poznavati moralne norme i principe. Ti principi i norme nikako se ne smiju shvatiti kako neko kruto pravilo, jer je temeljna Kristova zapovijed ljubavi. Stoga i susret s Bogom u savjesti prilikom samog ispitivanja sebe treba promatrati u kontekstu ljubavi prema Bogu, bližnjem i sebi samome. Ispit savjesti nije samo puko nabrojanje grijeha, nego i dobrih djela. Savjest je povlašteno mjesto gdje čovjek odgovara na Božji poziv. Tako sam ispit savjesti koristi na izgradnju cjelokupnog ljudskog bića.

Duhovno vodstvo igra veliku ulogu u odgoju pojedinca. Za duhovno vodstvo ključnu ulogu igra duhovnik koji savjetuje pojedinca i pomaže mu da se bolje upozna sa moralnim zahtjevima i voljom Božjom. „Duhovno vodstvo je privilegirana forma odgoja savjesti”.⁷³ Pojedinaac kao individua u današnje doba snažno polaže pravo na vlastitu slobodu i istinu, te stoga ne dozvoljava da drugi ulazi u njegov osobni život. To izaziva krizu duhovnog vodstva pa i same ispovjedi.

Sakrament pokore je sakrament oprostjenja grijeha. Sakrament pokore pomiruje čovjeka sa crkvom i Bogom. Svećenik je onaj koji *in persona Christi* podjeljuje oprostjenje grijeha. Ovaj sakrament ima i odgojnu ulogu. Tu se svećenik susreće sa čovjekovom savješću tim najintimnijim jezgrom ljudskog bića. Ovdje svećenik ima priliku posavjetovati penitenta i prikazati mu Boga kao milosrdnog Oca, a ne kao nadzornika koji vrši torturu nad ljudskom savješću. Tako sakrament pokore zadobiva jednu dinamičnu viziju prilikom odgoja savjesti, a ta dinamička vizija uvijek podrazumijeva svijest o moralnom rastu osobe, dok statičko viđenje moralnog života ukrućuje čovjeka.⁷⁴

4. Prava osobne savjesti

Ljudska osoba je stvorena na sliku samoga Boga. To je prvi i pravi temelj ljudskog dostojanstva. Ono je duboko ukorijenjeno u Bogu kao izvoru tog dostojanstva. Čovjek kao slika Boga obdaren je razumom i slobodnom voljom. Čovjek po svom razumu nadvisuje sve stvari participirajući na svjetlu Božjeg uma.⁷⁵ „Dostojanstvo čovjeka zahtijeva dakle da radi po svjesnom i slobodnom izboru, to jest potaknut i vođen

⁷³ P. ŠOLIĆ, *Odgoj kršćanske savjesti*, u: Crkva u svijetu 3 (1982.), str. 218.

⁷⁴ Usp. Š. ŠIPIĆ, *Savjest i sakrament pokore*, u: Bogoslovska smotra 2-3 (1977.), str. 283.

⁷⁵ Usp. GS, br. 15.

osobnim uvjerenjem, a ne po unutarnjem slijepom nagonu ili po čisto vanjskom pritisku“.⁷⁶

Jedino čovjek ima sposobnost da stupi svjesno u odnos sa samim Stvoriteljem.⁷⁷ Posebna bitna crta ljudskog dostojanstva jest ta što je čovjek pozvan u zajedništvo s Bogom.⁷⁸ Jedino on ima sposobnost otvaranja transcendentnom. Otvaranje transcendentnom se događa po savjesti. A savjest je najskrovitija jezgra i svetište čovjeka.⁷⁹ Stoga dostojanstvo ljudske savjesti proizlazi iz dostojanstva ljudske osobe. Dostojanstvo savjesti i njena važnost je duboko ukorijenjena upravo u dostojanstvu osobe. Stoga samoj savjesti valja pridodati temeljne vrednote koje nosi i sama osoba, a to su svetost i nepovredivost.

Savjest je sveta jer je ona svetište čovjeka i prostor u kojem se susreću Bog i čovjek. Zato se savjesti mora jamčiti nepovredivost. Nepovredivost savjesti se očituje u sljedećem:

(1) “Nepovredivost duhovne dubine, *cogitationes cordis, Secretum meum mihi*, moja tajna je moja, u dubini duha, prostor u koji tek Stvoritelj smije ući – jer je već tamo... Suvremena tehnika, koja nastoji razbiti čovjekovu tajnu, ima u sebi nešto svetogrдно”.⁸⁰

(2) “Naravna nepovredivost slobode koju nijedna sila izvana ne smije prisiljavati dok čovjeka osvjetljuje savjest u samom sebi. Zato su postupci koji žele primorati slobodu, ugušiti savjest terorom i mukama (tortura, pranje mozga i sl.) duboko antihumani, štoviše, antiduhovni i bezbožni”.⁸¹

(3) “Nepovredivost moralne savjesti koju nitko ne smije prisiljavati ili zavoditi s namjerom da navede osobu da čini protiv nje”.⁸²

Poradi svetosti i nepovredivosti ljudskog dostojanstva društvo je dužno štiti dostojanstvo osobe i prava koja iz to dostojanstva proistječu putem pravnog poretka i

76 GS, br. 17.

77 Usp. PERMANENT COUNCIL OF THE CANADIAN CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Pastoral Letter on Freedom of Conscience and Religion*, <http://www.cccb.ca/site>, (Pristupljeno: 08. 08. 2016)., br 4.

78 GS, br. 19.

79 Usp. GS, br. 16.

80 M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 262.

⁸¹ Isto, str. 262.

⁸² Isto, str. 262.

vladavine zakona. Ta prava su po svojoj prirodi temeljna i neotuđiva. Tako se nakon velikih stradanja posle drugog svjetskog rata pojavila potreba za jednim temeljnim i univerzalnim dokumentom koji bi štitiio čovjekovo dostojanstvo i njegovu slobodu. Tako je od strane UN-a 10 prosinca 1948. donesena Opća deklaracija o pravima čovjeka. Zbog svoje važnosti mnoge zemlje su je ratificirale. U općoj deklaraciji o pravima čovjeka u članku 18. stoji:

*Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti, vjere i religije; ovo pravo uključuje slobodu promjene vlastite religije ili uvjerenja, te slobodu bilo sam ili u zajednici s drugima, javno ili privatno očitovati svoju religiju ili uvjerenje podučavanjem, prakticiranjem, štovanjem i obredima.*⁸³

Vijeće Europe objavilo je 4. studenoga 1950. u Rimu dokument pod nazivom *Europska konvencija o ljudskim pravima*, koja je na tragu Opće deklaracije o pravima čovjeka. U Europskoj konvenciji o ljudskim pravima članak br. 9 donosi:

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere: ovo pravo uključuje slobodu da promjeni vjeru ili uvjerenje i slobodu, sam ili zajedno sa drugima i javno ili privatno, da manifestira svoju vjeru ili uvjerenje, obredom, propovijedanjem i vršenjem vjerskih dužnosti i rituala.

*2. Sloboda manifestiranja svoje vjere ili svojih uvjerenja će podlijegati samo onim ograničenjima predviđenim zakonom i koja su neophodna u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, zaštite javnog poretka, zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.*⁸⁴

Zbog važnost savjesti i njene uloge u ostvarenju i očovječenju pojedinca obe deklaracije je izrijeком spominju. Današnji čovjek modernoga doba duboko je svjestan svoje slobode pa i izbora kojeg donosi na temelju nje. Upravo zato toliko zahtijeva i polaže pravo na slobodu. To potvrđuje i dokument *Gaudium et spes*: “Dostojanstvo čovjeka zahtijeva, dakle, da radi po svjesnom i slobodnom izboru, to jest potaknut i vođen osobnim uvjerenjem, a ne po unutarnjem slijepom nagonu ili po čisto vanjskom

⁸³ THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS, Article 18. Izvor: <http://www.un.org/en/documents/udhr> (Pristupljeno: 08. 08. 2016.). Eng: “Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes the freedom to change his religion or belief, and freedom either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance.”

⁸⁴ EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS, <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention>, (Pristupljeno: 08.08.2016) ENG 1. Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief, in worship, teaching, practice and observance. 2. Freedom to manifest one's religion or beliefs shall be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of public safety, for the protection of public order, health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others European Convention on Human Rights.

pritisku« (GS, 17). Svoju slobodu čovjek ostvaruje po svojoj savjesti i djelujući na temelju nje. Ona izražava njegovo duboko uvjerenje. Stoga je savjest ta koja vraća dostojanstvo osobi i čuva njen personalni integritet. Da bi savjest očuvala svoju ulogu i važnost ona sa sobom nosi i određena prava.

a. Pravo na slobodu savjesti. Sloboda savjesti esencijalno pripada čovjeku kao individui.⁸⁵ Što znači da tu slobodu ne dariva država ili društvo, nego da je čovjek sa njom rođen i da mu pripada kao neotuđivo pravo. “Po svom su dostojanstvu svi jednaki, jer su osobe to jest obdareni razumom i slobodnom voljom i po tome osobnom odgovornošću”.⁸⁶ U crkvi je prije Drugog vatikansko koncila sloboda savjesti imala negativan prizvuk. “Papa Grgur XVI nije slobodu savjesti osudio kao “ludost” u smislu naučavanja II Vatikanskog sabora, nego u smislu onih autonomnih težnji, koje su vertikalnu os, vezu s Bogom htjele prekinuti, zato i piše u pismu caru Nikolaju I: “Čovjek ne smije slobodu savjesti zamijeniti sa slobodom bez savjesti”. Dakle nije bila osuđena sloboda savjesti nego sloboda od savjesti”.⁸⁷ Sloboda savjesti se tada krivo shvaćala u smislu dispencije od moralnih zahtjeva i ćudorednih normi. Zatim sloboda savjesti se shvaćala kao neovisnost od Stvoritelja, kao potpuna autonomija čovjeka koji uređuje svoj život kako želi, oslobođen od višeg zakona i vođen slijepom samovoljom kako je Niče rekao ili ću živjeti kako hoću ili neću uopće živjeti.⁸⁸ Kada se sagleda takvo poimanje slobode savjesti jasno je zašto je crkva o tome i tada dala negativan sud.

Prema učenju Drugog vatikanskog sabora sloboda se drugačije shvaća:” Ne smije se dakle siliti da radi protiv svoje savjesti, ali se ne smije ni priječiti da radi po svojoj savjesti”.⁸⁹ Iz gore navedenog teksta jasno je da čovjeku mora biti ostavljena sloboda po pitanju savjesti točnije sloboda savjesti. Sloboda savjesti sastoji se u tome da se čovjek slobodno opredjeljuje za određene čine koji su u skladu sa istinom i dobrom, i da za njih sam preuzme odgovornost. Sloboda je čovjeku u ovom kontekstu dana na autentičnu izgradnju. Nadalje koncil spominje da čovjek u savjesti mora biti slobodan od prisile. Prisila može biti unutarnja (navike, intrapsihički konflikti, neuredne strasti) i vanjska koja dolazi od javnog mnijenja, obitelji, društva, države. Sloboda savjesti je u

⁸⁵Usp. PERMANENT COUNCIL OF THE CANADIAN CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Pastoral Letter on Freedom of Conscience and Religion*, <http://www.cccb.ca/site>, (Pristupljeno: 09. 08. 2016.), br. 3.

⁸⁶ DH, br. 2.

⁸⁷ A. LAUN, *Pitanja moralne teologije danas*, UPT, Đakovo, 1999., str. 258.

⁸⁸ Usp. I. KOZELJ, *Odgoj za zrelu, slobodnu i samoodgovornu savjest*, u: *Obnovljeni život* 1 (1972.), str. 20.

⁸⁹ DH, br. 3.

deklaraciji o vjerskoj slobodi zajamčena. Ona je dana čovjeku za slobodno i odgovorno djelovanje po savjesti.

b. Pravo na formaciju savjesti. Svako ljudsko biće ima pravo da formira svoju savjest u slobodi tražeći istinu i ravnajući se prema njoj. Savjest nije gotova datost, stoga čovjek ima odgovornost i obvezu da je formira prema Božjem zakonu, zakonu istine. “Kršćani u oblikovanju svoje savjesti treba da brižno paze na svetu i sigurnu nauku crkve. Po Kristovoj je naime volji Katolička crkva učiteljica istine i njezina je zadaća da Istinu, koja je Krist, navješćuje i autentično uči”.⁹⁰ Ozbiljno kršenje osobnog prava bi bilo kada bi neko negirao pravo na traženje istine ili nametanje drugačijeg viđenja istine.⁹¹ “A svi ljudi su dužni istinu, osobito u onome što se odnosi na Boga i njegovu Crkvu, tražiti i pošto je upoznaju prihvatiti je i ostati joj vjerni”.⁹² Svaki pojedinac ima odgovornost da se u svojoj savjesti podvrgne objektivnoj istini.⁹³

c. Pravo na poštivanje osobne savjesti. Svaki čovjek posjeduje dostojanstvo kojemu je izvor u Bogu. Ljudsko dostojanstvo zahtijeva poštivanje osobne savjesti jer je ono jezgra gdje čovjek osluškuje glas Božji koji odzvanja u dubinama ljudskog bića.⁹⁴ Ukoliko je savjest i nesavladivo pogrešna i tada je treba poštovati, ali pojedinac sa takvom savješću nema pravo da traži da se istinitost njegova suda proglasi objektivnim pravilom ili objektivnom normom.

d. Pravo na život po savjesti. Drugi vatikanski koncil uči da niko ne treba da bude sprečavan da radi protiv svoje savjesti. Čak ukoliko je sama savjest u dubokoj nesavladivoj zabludi to jest ako je ta savjest nesavladivo pogrešna ili pak savladivo pogrešna ni tada je ne treba sprečavati u djelovanju, osim ako nanosi štetu općem dobru.

e. Pravo na priziv savjesti. “Pravo na priziv savjesti *obiectio conscientiae* podrazumijevamo odbijanje pojedinačne odredbe nekog autoriteta, motivirano savješću, tj. dosljednošću vlastitom i temeljnom principu”.⁹⁵ Kroz povijest crkva nigdje

⁹⁰ DH, br. 14.

⁹¹ Usp. PERMANENT COUNCIL OF THE CANADIAN CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Pastoral Letter on Freedom of Conscience and Religion*, <http://www.cccb.ca/site>, (Pristupljeno: 10. 08. 2016.), br. 6.

⁹² DH, br. 1.

⁹³ Usp. PERMANENT COUNCIL OF THE CANADIAN CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Pastoral Letter on Freedom of Conscience and Religion*, <http://www.cccb.ca/site>, (Pristupljeno: 13. 08. 2016.), br. 14.

⁹⁴ Usp. Isto

⁹⁵ M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013, str. 265.

nije direktno govorila o prizivu savjesti sve do Drugog vatikanskog koncila gdje je navela da oni koji se ne žele služiti oružjem da budu zakonski zaštićeni, ali da daju doprinos zajednici na jedan drugi način.⁹⁶ Mada se događalo da su mnogi dali živote kao posljedicu vjernosti savjesti. Jedan od značajnih primjera je sv. Toma Mor, danas zaštitnik političara. Prostor gdje se još događa da ljudi traže priziv savjesti jeste kod medicinskih zahvata, osobito pobačaja. Vrlo je bitno da se ustanovi institucija priziva savjesti u pravnom smislu kako čovjek ne bi radio protiv svojih uvjerenja.

⁹⁶ Usp. GS, br. 79.

II. PRAVO NA PRIZIV SAVJESTI

U ovo moderno doba opstojе razni pravci i kulturne tendencije koje su stavljene pred čovjeka pojedinca. Među tim filozofijama ili različitim pristupima samom načinu života posebno se ističu: hedonizam, minimalizam, individualizam, permisivizam, moralni pluralizam, liberalni moral i relativizam. Svi navedeni “izmi” imaju svoju istinu ili svoje istine na kome grade svoj pristup stvarnosti i životu. Od svih pravaca najštetniji je relativizam. Papa Benedikt XVI smatra da je ovo doba gdje vlada diktatura relativizma.⁹⁷ “Centralni smisao relativizma je u slijedećem: ono što je moralno dobro u odnosu na jedan moralni okvir može biti moralno loše u odnosu na neki drugi moralni okvir, a nijedan moralni okvir objektivno nema privilegiju da bude jedini”.⁹⁸ Iz navedenog proizlazi da relativizam osiromašuje istinu i okrnjuje ju. Dozvoljava opstojnost više takozvanih istina. Tako da “sve nastaje iz neosporne činjenice pluraliteta vrijednosti”.⁹⁹ “Čovjek mora tražiti istinu, on je sposoban za istinu”.¹⁰⁰

Suvremeno društvo je uređeno upravo na temelju kompromisa raznih istina i pravaca koji su plod takozvanog pluraliteta vrijednosti. Posljedica svega su zakoni koji uređuju društvo prema principu kompromisa raznih istina, a ne zakoni utemeljeni na prirodnom moralnom zakonu. “Priznati da prirodni zakon postavlja temelje i granice pozitivnom pravu znači složiti se sa tim da je suprotstavljanje vlastima opravdano kad god ova grubo i u više navrata prekrši principe prirodnog prava”.¹⁰¹ Kada dođe do kolizije između zakona i čovjekove savjesti, čovjek ima moralno pravo da se pozove na priziv savjesti. Poštivanje svoje savjesti utemeljene na istini i svog vlastitog uvjerenja jamči čovjeku personalni integritet. Čovjekovo dostojanstvo ovisi upravo u pokoravanju savjesti zakonu koji je upisan u srce čovječje.¹⁰² Činiti nešto protiv vlastita uvjerenja bila bi izdaja sebe i izdaja savjesti. Stoga je u međunarodnim dokumentima i razvijenim demokracijama priznat pravni pojam “Priziv na savjest”.

⁹⁷ Usp. BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta*, Verbum, Split, 2010., str. 67-68.

⁹⁸ M. PERA, *Zašto se moramo zvati kršćani*, Službeni Glasnik, Beograd, 2008., str. 108.

⁹⁹ Isto, str. 109.

¹⁰⁰ BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta*, Verbum, Split, 2010., str. 68.

¹⁰¹ PAPINSKO VIJEĆE “IUSTITIA ET PAX”, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, KS, Zagreb, 2005., br. 400

¹⁰² Usp. GS, br.16.

1. Dostojanstvo ljudske osobe

Danas u svijetu svi se u načelu slažu sa činjenicom da svaki čovjek posjeduje ljudsko dostojanstvo i priznaju temeljna prava čovjeka koja proizlaze iz tog dostojanstva. Čovjek se sa tim dostojanstvom rađa, on ga posjeduje. Dostojanstvo čovjeka je neotuđiva stvarnost i pripada svakom stvorenju. Ono jamči jednakost svim ljudskim bićima jer su obdareni razumom i slobodnom voljom. Svaki napad na ljudsko temeljno pravo koje proizlazi iz ljudskog dostojanstva predstavlja napad na čovjeka i njegovo dostojanstvo. Za pojam ljudskog dostojanstva zainteresirane su mnoge znanosti od kojih je u prvom redu teologija, filozofija, pravo, sociologija.¹⁰³ Načelno bi se mogla izdvojiti dva poimanja ljudskog dostojanstva klasično kršćansko i suvremeno laičko.

Klasično-kršćanska koncepcija dostojanstvo ljudske osobe gleda pod vidom da ljudi posjeduju vlastitu vrijednost ili dostojanstvo zahvaljujući svojoj stvorenoj naravi, dostojanstvo koje je urođeno toj ljudskoj naravi, i to, kao takvo, pripada svakom ljudskom biću. Suvremena ili laička koncepcija ljudskog dostojanstva nijeće postojanje urođenog ljudskog dostojanstva koje pripada ljudskoj vrsti kao takvoj, negira i da postoje dispozicije ili odabiri koji su sukladni s postizanjem egzistencijalnog dostojanstva. Ona tvrdi da je egzistencijalno dostojanstvo povezano uz vršenje onih sposobnosti koje određuju ono što je vrijedno, kao i kako živjeti vlastiti život. U životu su bitne tri radnje za osobno dostojanstvo: shvatiti, odabrati i komunicirati.¹⁰⁴

Suvremeno ili laičko shvaćanje u načelu priznaje dostojanstvo osobi, ali ga negira u određenim slučajevima na području bioetike. Da bi jasniji bio pojam ljudskog dostojanstva nužno je protumačiti odakle ono dolazi, što mu je izvor i što je čovjek? Najkonkretniji odgovori se mogu pronaći u teologiji i filozofiji.

Teologija čovjeka promatra kao sliku Božju. Da bi se sačuvalo ljudsko dostojanstvo čovjeka kao slike Božje, kršćanstvo se mora boriti sa različitim polovičnim i parcijalnim antropologijama među kojima su ateizam, sekularizam, pozitivizam, iluminizam i individualizam, kako bi se očuvalo poimanje čovjeka kao slike Božje u smislu njegove transcendencije.¹⁰⁵ Čovjek kao slika Božja po prvi puta se spominje u svetom pismu. Stoga valja baciti svjetlo na biblijski vid stvaranja čovjeka. Postoje dva izvještaja o stvaranju jedan je svećenički koji je mlađi i koji je nastao tijekom i poslije babilonskog

¹⁰³ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Teološki pogled na dostojanstvo ljudske osobe*, <http://www.franjevci-split.hr.>, (Pristupljeno: 13.08.2016.), str. 1165.

¹⁰⁴ Isto, str. 1166.

¹⁰⁵ Usp. Đ. HRANIĆ, *Čovjek – slika Božja. Teološka antropologija Ivana Pavla II.*, u: *Diacovensia* 1 (1993.), str. 26-27.

izgnanstva¹⁰⁶, i stariji jahvistički. Svećenički izričaj o stvaranju čovjeka nalazi se u knjizi Postanka (Post 1,26-28). Zbog svoje važnosti i analize donijet je u potpunosti.

I reče Bog: "Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci - svoj zemlji - i svim gmizavcima što puze po zemlji! Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog i reče im: "Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!"

Centralni i središnji izričaj ovog biblijskog teksta je da je čovjek "slika Božja". Ukoliko analiziramo stvaranje u svećeničkoj predaji da se primijetiti da Bog prilikom stvaranja uvijek koristi riječ "neka bude", a kod stvaranja čovjeka koristi deliberativni plural "načinimo".¹⁰⁷ Zatim slijedi na svoju sliku, sebi slična, Šarićev prijevod umjesto riječi sebi slična koristi riječ "prilika, nalik". Njegov prijevod glasi: "Načinimo čovjeka na sliku i priliku svoju! ". Biblija za sliku koristi riječ *celem*, a za riječ *prilika* koristi izraz *demut*.¹⁰⁸

*Činjenica da biblijski pisac u opisu stvaranja čovjeka koristi termin koji drugdje označava idole, može nas iznenaditi, ali upravo nam ta činjenica pomaže razumjeti značenje i sadržaj imenice *celem*. Poznato je, naime, da je na drevnom Bliskom istoku slika ili skulptura određenog boga bila smatrana ne samo prikazom božanstva nego i njegovim očitovanjem, odnosno privilegiranim mjestom njegova uprisutnjenja. Za idole se vjerovalo da božanstva ne samo prikazuju, nego i predstavljaju, odnosno da je u njima i posredstvom njih samo božanstvo prisutno. Primijenimo li to na izričaj o stvaranju čovjeka u Post 1, proizlazi da je čovjek, kao *celem* 'ēlōhīm (slika Božja), konkretni, materijalni prikaz koji Boga na zemlji očituje, predstavlja i, na svoj način, uprisutnjuje.*¹⁰⁹

Riječ "demut" se prevodi kao prilika ili nalik, a dolazi od glagola "damah" što znači sličiti nalikovati.¹¹⁰ Tako analizom obje riječi *celem* i *demut* može se ustanoviti da se radi o sinonimima. Kada biblijski pisac koristi riječ *adamah* u svećeničkoj predaji misli na čovjeka općenito. Nadalje biblijski pisac navodi "muško i žensko stvori ih". Tu se vidi određene spolna diferencijacija koja omogućava kroz zadatak plodite se i množite, da prenose tu sliku (*celem* elohim). Čovjek je slika Božja kroz dva načina, zasebno kao muško i zasebno kao žensko. Bog povjerava još jedan zadatak a to je vladanje nad svim

¹⁰⁶ Usp. F. COURTH, *Kršćanska antropologija*, UPT, Đakovo, 1998., str. 27.

¹⁰⁷ Usp. B. VELČIĆ, *Čovjek- slika Božja i njegova moralna odgovornost*, u: Bogoslovska smotra 3 (2012.), str. 535.

¹⁰⁸ Usp. Isto, str. 536.

¹⁰⁹ Isto, str. 537.

¹¹⁰ Usp. Isto, str. 538.

stvorenim stvarima. Čovjek je postao upravitelj. Čovjek je kruna stvaranja. Kao slika Božja on uživa privilegirani status među svim stvorenim. Po hijerarhijskoj ljestvici vrednota on je “celem elohim” i niko drugi. Stoga posebno uživa dostojanstvo te slike, može se reći da uživa dostojanstvo čovjeka Bogom dano. Bog se pojavljuje i kao zaštitnik njegovog dostojanstva u Post 9,6 gdje zabranjuje ubijanje čovjeka to jest oduzimanje njegovog života.¹¹¹ Iz toga vidimo da je Bog gospodar čovjekovog života, a ne čovjek.

U Jahvističkoj predaji stvaranje čovjeka je prikazano malo drugačije. U knjizi Postanka stoji:” Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša (Post 2,7). Ovdje Jahve pravi čovjeka (adama) iz adamah praha zemaljskog ili poljodjelskog tla.¹¹² Potom mu udahnuje dah života. Za dah života koristi se izraz *ruah*. Po tom *ruah* čovjek postaje besmrtn jer je Božiji dah (*ruah* grč. Pneuma) besmrtn ili vječan te čovjek postaje živa duša (nefeš). Riječ adam se ovdje isključivo odnosi na muškarca.¹¹³ Čovjek se nije prepoznao sa drugim stvorenim svijetom. Osjećao je samoću. Stoga je Jahve odlučio načiniti mu pomoć ,kao što je on (usp Post 2,18). Potom Jahve spušta tvrd san (*tardemah*) ¹¹⁴ da iz čovjekova rebra napravi ženu(Post 2,21). Tek po buđenju iz sna muškarac (iš) susreće sebi sličnu (iššah) ženu koja je ispunjenje njegove samoće.¹¹⁵ Tada muškarac zanosno uskliknu...“gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega! Ženom neka se zove, od čovjeka kad je uzeta!” (Post 2,23). Nadalje u tekstu stoji da će njih dvoje biti jedno tijelo.

Na temelju biblijski izvještaja o stvaranju čovjeka da se zaključiti zašto i odakle čovjek posjeduje i nosi svoje dostojanstvo. U prvom redu on je Božja slika, komu je dano sve na upravljanje što podrazumijeva sposobnost razuma, svijesti, slobode i samoodređenja. Bog štiti čovjekovo dostojanstvo ne dozvoljavajući da mu tko uzima život. Potom čovjek je biće stvoreno za Boga, to jest posjeduje otvorenost transcenciji da bude Božji partner. On je također i biće relacije komu je potreban neko ko je sličan njemu. Društveno biće koje se može ostvariti kroz moć prokreacije.

¹¹¹ Usp. M. ZOVKIĆ, *Korijeni prava pojedinaca i zajednica u svetom pismu*, u: *Obnovljeni život*, 5 (1989.), str. 392.

¹¹² Usp. F. COURTH, *Kršćanska antropologija*, UPT, Đakovo, 1998., str. 37.

¹¹³ Usp. B. VELČIĆ, *Čovjek- slika Božija i njegova moralna odgovornost*, u: *Bogoslovska smotra* 3 (2012.), str. 534.

¹¹⁴ Usp. Đ. HRANIĆ, *Čovjek – slika Božja. Teološka antropologija Ivana Pavla II.*, u: *Diacovensia* 1 (1993.), str. 32.

¹¹⁵ Usp. Isto. str. 33.

Nadalje o dostojanstvu osobe je promišljala i filozofija. Filozofiji nije mogla neopaženo proći činjenica da za razliku od drugih bića u svojoj duši čovjek nosi iskru razuma. Filozof Heraklit je još u 6 st pr. Kr. rekao da je nemoguće dohvatiti granice ljudske duše, Platon i Aristotel nisu smatrali da su svi ljudi jednaki po dostojanstvu, jer su opravdavali ropstvo.¹¹⁶ Pojam ljudskog dostojanstva se polako razvijao, a revoluciju je doživjelo tek dolaskom kršćanstva. Kršćanski su mislioci počeli gledati čovjeka u svjetlu Objave. U doba renesanse još je čovjekovo dostojanstvo promatrano u svjetlu Svetog pisma. Kasniji filozofi novog vijeka neće uzimati Boga za temelj čovjekovog dostojanstva nego razum. Jedan od najpoznatiji je Kant koji čovjekovo dostojanstvo stavlja u sferu moralnosti. “Kant smatra da je čovječnost sama po sebi dostojanstvo, jer čovjeka ne može koristiti drugi čovjek (ni njegov bližnji, niti on sam sebe) kao neko sredstvo, nego se prema njemu uvijek treba odnositi kao prema cilju, jer se upravo u tome sastoji njegovo dostojanstvo. Čovjek posjeduje unutarnju vrijednost ne utoliko ukoliko je *animal rationale*, već ukoliko je nositelj bezuvjetnog *moralnog imperativa*”.¹¹⁷

U klasičnom kršćanskom poimanju dostojanstvo ljudske osobe se temelji isključivo na Objavi. Bog stvarajući čovjeka na svoju sliku sebi slična utiskuje dostojanstvo u ljudsko biće, dostojanstvo koje je po sebi sveto i nepovredivo. Čovjek je slika Božja (celem elohim). To je kamen temeljac čovjekova dostojanstva. Čovjek kao slika Boga (imago Dei) prema biblijskom shvaćanju je razumno biće, slobodno, voljno, odgovorno, društveno, sposobno za otvaranje transcendentnom i biće koje sebe razvija, samoodređuje i samoaktualizira uz Božju milost. Čovjek je stvoren za zajedništvo s Bogom. Po tome se čovjek izdiže iznad ostalih stvorova čineći ga vrednijim. Čovjek je jedino bogoliko stvorenje. Dostojanstvu ljudske osobe na Drugom vatikanskom koncilu posvećena su dva dokumenta *Gaudium et spes* i *Dignitatis humane*. Oba dokumenta su biblijski utemeljena. U dokumentu *Gadium et spes* poglavlju 12 stoji:

Sveto pismo naime uči da je čovjek stvoren na sliku Božju, sposoban da spozna i ljubi svoga stvoritelja, da je od njega postavljen za gospodara nad svim zemaljskim stvorenjima, da njima upravlja i njima se služi slaveći Boga. Što je čovjek da ga se spominješ? Ili sin čovječji da se za nj brineš? Učinio si ga malo

¹¹⁶ Usp. I. MACAN, *Čovjek i njegovo dostojanstvo*, u: *Obnovljeni život*, 1 (1992.), str. 68.

¹¹⁷ L. TOMAŠEVIĆ, *Teološki pogled na dostojanstvo ljudske osobe*, <http://www.franjevci-split.hr.>, (Pristupljeno: 14.08.2016), str. 1167.

*manjim od anđela, okrunio si ga slavom i čašću, dao si mu gospodstvo nad djelima ruku svojih. Sve si mu stavio pod noge.*¹¹⁸

Dokument potvrđuje svetopisamsko izvješće o čovjeku kao slici Božjoj, koja mu je garant dostojanstva. Potom i sam psalmista iskazuje čuđenje nad Božjom brigom za čovjeka. Psalmista vidi koliko je Bogu stalo do čovjeka do njegova dostojanstva. Čovjeka kao sliku Božju je okrnjio Adamov pad. Čovjek je bio prognan iz stvoriteljeve blizine. Bog kako bi povratio okrnjenu sliku po utjelovljenju šalje sina da čovjeka otkupi, kako bi ponovno bio u blizini Boga. Utjelovljenje je dokaz Božje brige za čovjekovo dostojanstvo.

Brigu o čovjekovom dostojanstvu pokazala je i Crkva kroz razne enciklike koje su branile prava radnika i njihovo dostojanstvo, i ne samo to nego i kroz razne enciklike koje su proizašle kao odgovor na kršenje prava najugroženijih osobito na području bioetike. Iz čovjekovog dostojanstva proizlaze i temeljna ljudska prava. Tako je 10. prosinca 1948 od strane Ujedinjenih naroda proglašena deklaracija pod nazivom *Opća deklaracija o pravima čovjeka* koja jamči dostojanstvo svih ljudi. Zanimljivo je da ovu deklaraciju nisu prihvatile neke muslimanske zemlje jer su smatrale da se ona temelji na judeo-kršćanskim temeljima. Stoga su te zemlje izglasale svoje islamske deklaracije.¹¹⁹

2. Iz vjerske slobode

U suvremenom svijetu, svijetu demokracije učestali je govor o osnovnim pravima čovjeka koja izvire iz njegova ljudskog dostojanstva koje je sveto i nepovredivo. U razvijenim sustavima demokracije jedna od temeljni vrijednosti jest ljudska sloboda. Ta sloboda se može odnositi na područje govora, mišljenja i vjere. Nužno je pravnim putem zaštititi te tri stvarnosti. Čovjekovu slobodu ne dariva društvo ili država, nego se čovjek rađa kao slobodno biće i odatle proistječe čovjekovo pravo na slobodu koje je po svojoj naravi neotuđivo. Valja posebice staviti naglasak na slobodu vjere, jer je demokratsko društvo danas pluralno po pitanju pripadnosti određenoj vjerskoj skupini ili zajednici. Sloboda vjere je bitna jer vjera sama po sebi jeste integralni dio čovjekove osobnosti i njegovog identiteta, jer u svjetlu vjere živi svoj život i donosi odluke na temelju nje.

¹¹⁸ GS, br. 12.

¹¹⁹ T. TEŠMANOVIĆ, *Sud u Strazburu i vjerska prava*, u: Kršćanstvo i demokratija, Zbornik radova, priredio J.J. Maksimović, Beograd, 2010., str. 348.

Današnji čovjek je duboko svjestan svoje slobode i duboko polaže pravo na slobodu u svim područjima životne sfere. Od presudne je važnosti ispravno shvaćanje ljudske slobode. Slobodu se ne može poistovjetiti sa čovjekovom slijepom samovoljom. Bog duboko vrednuje ljudsku slobodu koja mu je dana na izgradnju vlastite osobnosti. Katekizam Katoličke Crkve po pitanju slobode veli: „Sloboda je u razumu i volji ukorijenjena moć djelovati, činiti ovo ili ono, i tako izvršavati samostalno namjeravane čine. Po slobodnoj volji svatko raspolaže samim sobom. Sloboda je u čovjeku moć rasta i sazrijevanja u istini i dobroti. Sloboda postiže savršenstvo kada je usmjerena prema Bogu, našem blaženstvu“.¹²⁰ Sloboda uključuje uvijek izbor između dobra i zla. Po Božjem naumu, s obzirom da je čovjek slika samoga Boga, čovjek je dužan tu slobodu koristiti kako bi uvijek izabrao dobrotu. Sam pojam slobode uvijek za sobom povlači i pitanje odgovornosti. Samo ovakvo, ispravno shvaćanje slobode jamči čovjekovu autentičnu izgradnju i oslikava njegovo personalno dostojanstvo.

Svako drugo poimanje slobode bilo bi krivo shvaćena sloboda i vodilo bi u njenu zloupotrebu. „Dostojanstvo ljudske osobe u ovo naše doba izdana u dan sve više prodire u svijest ljudi, i raste broj onih koji zahtijevaju da ljudi mogu imati i služiti se vlastitom odlukom i odgovornom slobodom u svom djelovanju, ne pod pritiskom. Ta se potreba slobode u ljudskom društvu najviše odnosi na dobra ljudskog duha, u prvom redu na ono što se tiče slobodnog ispovijedanja religije u društvenoj zajednici“.¹²¹ „Sloboda ispovijedanja religije podrazumijeva pravo čovjeka da bez vanjske prisile traži istinu o sebi, Bogu, svijetu i vjeri i da ono što sazna i razumije ima mogućnost prihvatiti i slijediti“.¹²² Sveti sabor veli da je Bog ljudskom rodu objavio put po kojemu se ljudi mogu spasiti, a to je Kristov put iz toga Sveti sabor izvodi da je jedina prava religija koja ima svoje postojanje u Svetoj Katoličkoj i apostolskoj crkvi kojoj je Krist naložio da širi svim narodima evanđeosku poruku.¹²³

Iako Katolička Crkva posjeduje i naviješta istinu o spasenju čovjeka ona ne odbacuje druge religije. Podrobnije tumačenje ove tvrdnje nalazi se u deklaraciji „Nostra aetate“ koja govori o odnosu crkve ka nekršćanskim religijama. „Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. Sa iskrenim poštovanjem promatra te

¹²⁰ KKC, br. 1731.

¹²¹ DH, br. 1.

¹²² KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Doktrinalna nota o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu*, Udruga obiteljski centar, Zagreb, 2007., str. 46.

¹²³ Usp.DH, br. 1.

načine djelovanja i življenja, te zapovjedi i nauke premda se u mnogome razlikuje što sama sadržina naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude. Ali ona bez prekida naviješta i dužna je naviještati Krista“.¹²⁴ Iz ovoga jasno se vidi da Katolička Crkva poštuje druge religije, ali da ne zapostavlja Kristov nauk koji je Istina.

Na Drugom vatikanskom saboru donesena je Deklaracija o vjerskoj slobodi “Dignitatis humane”. Ovu deklaraciju o vjerskoj slobodi možemo nazvati Magna charta po pitanju slobode vjere, jer je u njoj Crkva potvrdila pravo na vjersku slobodu. Ova deklaracija veli:

*Ovaj Vatikanski sabor izjavljuje da ljudska osoba ima pravo na vjersku slobodu. Takva sloboda se sastoji u tome što svi ljudi moraju biti slobodni bilo pojedinca bilo društvenih skupina ili bilo koje ljudske vlasti, i to tako da u vjerskoj stvari nitko ne bude primoravan da radi protiv svoje savjesti ni sprečavan da radi po svojoj savjesti, privatno i javno, bilo sam bilo udružen s drugima, unutar dužnih granica.*¹²⁵

Vjerska sloboda pripada svakom pojedincu. Ona svoje temelje nalazi u dostojanstvu ljudske osobe. Čovjek svoje dostojanstvo kao osobe i slike Božje čuva i brani tako što slijedi spoznatu istinu u savjesti. Stoga je ključna izjava da svako mora biti slobodan u vjerskoj stvari od pritiska na savjest od strane ljudske vlasti (države, društva ili pojedinca), i da svoje djelovanje po savjesti u pitanjima vjere može sprovesti privatno ili javno.

U današnje vrijeme papa Ivan Pavao II., analizirajući stanje u Europi veli da je mnogima teško živjeti svoju vjeru u Krista i integrirati je u osobni život u društvenom i kulturnom ozračju koje dominira u europi i naglašava da je kršćanski život pod konstantnim izazovom i neprestanim ugrožavanjem, te da je lakše priznati se agnostikom nego li vjernikom u takovu društvenom ozračju.¹²⁶ Evidentno je da se stvara jedno ozračje gdje se vjera nastoji istisnuti i izolirati iz javnog života i staviti je u potpunosti u privatnu sferu pojedinca. Želja da se istisne Bog iz javnog života želi potvrditi autonomiju čovjeka i neovisnost od Stvoritelja. Začetke ovakve ideje nalazimo kod ideje prosvjetiteljstva i stvaranja jednog novog pravca u društvu, pod imenom

¹²⁴ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Nostra Aetate, Deklaracija o odnosu crkve prema nekršćanskim religijama*, KS, Zagreb, 1970., br. 2.

¹²⁵ DH, br. 2.

¹²⁶ Usp. IVAN PAVAO II, *Ecclesia in Europa, Postsinodalna pobudnica o Crkvi u Europi*, Verbum, Split, 2003., br. 13.

sekularizam. Sekularizam nastoji nametnuti jedno novo poimanje čovjeka bez Boga, te se učestalo ponavlja činjenicu da je vjera privatna stvar pojedinca.

Vjera nije samo privatna stvar pojedinca. Vjerovati znači u prvom redu u potpunosti se predati Bogu, kao biće koje je cjelovito, razumom srcem i voljom. Ona je osobni čin pojedinca, a u drugom redu vjerovati znači prihvatiti istine koje Bog objavljuje.¹²⁷ Istine koje je Bog objavio o sebi i zadatak koji je dao čovjeku je naviještanje radosne vijesti svakom stvorenju. U tom kontekstu vjera ima nužno društveno obilježje i društvenu dimenziju. Ta društvena dimenzija vjere proizlazi iz naloga i zadatka samog Krista. Stoga društveno obilježje vjere nije plod puke samovolje. Potom vjera je osobni čin pojedinca koji je integriran u njegovu osobnost i njegov identitet. Čovjek kao osoba je biće relacije, točnije društveno biće „ens sociale“, jer sebe ostvaruje u odnosu na druge. Razumljivo je da se za utemeljenje društvenoga obilježja čovjeka naglašuje ponajprije njegova upućenost na druge i društvo, jer osobno bivstvovanje teži predanju i dioništvu, tako da je ono usmjereno prema jednome TI i prema društvu.¹²⁸ Čovjekova osobnost je bitno društvena, te je nemoguće zaobići izražavanje njegovog vjerskog identiteta, jer on kao pojedinac u društvu djeluje na temelju moralnih normi, principa i uvjerenja koja proizlaze iz vjere.

Čovjekova narav je po prirodi društvena i traži da svoju vjeru izrazi na izvanjski način. Zaključak je samo jedan da vjera nije samo privatna stvar nego i društvena, jer traži svoj prostor za ostvarivanje ne samo kroz bogoštovne čine nego i kroz društveno i političko djelovanje. „Ostvarivanje religije, po samoj njezinoj naravi, sastoji se naime po samoj njezinoj naravi, sastoji se naime ponajprije u unutarnjem dragovoljnom i slobodnim činima kojima čovjek sebe izravno usmjeruje prema Bogu: takve čine ne može čisto ljudska vlast ni naređivati ni zabranjivati. A sama društvena narav čovjeka traži da čovjek unutarnje vjerske čine izrazi na vanjski način, da u vjerskoj stvari saobraća s drugima, da svoju religiju ispovijeda na društveni način“.¹²⁹

Iz vjerske slobode i društvene naravi čovjeka proistječe i pravo na manifestaciju vjere u svim područjima ljudskog djelovanja. Prvo prirodno okružje gdje se pojedinac razvija i susreće sa moralnim vrijednostima jeste obitelj. Obitelj ima pravo i dužnost, kao temeljna jezgra društva da pruži odgoj u vjeri. „Roditeljima pripada pravo da određuju

¹²⁷ Usp. W. KERN-F. NIEMANN, *Nauka o teološkoj spoznaji*, KS, Zagreb, 1988., str. 14.

¹²⁸ Usp. J. HOFFNER, *Kršćanski socijalni nauk*, KS, Zagreb, 2005., str. 34-35.

¹²⁹ DH, br. 3.

kakva će se vjerska pouka davati njihovoj djeci, prema vlastitom vjerskom uvjerenju. Stoga građanska vlast mora priznati pravo roditelja da biraju u istinskoj slobodi škole i druga odgojna sredstva...osim toga povređuju se prava roditelja, ako se djeca prisiljavaju da polaze školska predavanja koja ne odgovaraju vjerskom uvjerenju roditelja“.¹³⁰ Kroz raznovrsne debate sekularizam pokušava nametnuti ideju da djecu ne treba uvoditi u vjeru, jer bi se to smatralo indoktrinacijom. Stavlja se naglasak da dijete kada stekne određenu dob (punoljetnost) samo odabere hoće li biti religiozno ili ne, i ukoliko hoće da samo izabere kojoj će vjerskoj denominaciji pripadati.

Vjerska sloboda podrazumijeva i slobodu vjerskih zajednica u smislu da budu slobodne od bilo kakvog pritiska sve dok ne narušavaju pravedni javni poredak. Sloboda vjerskih zajednica se očituje u sljedećem: “a.) da sobom upravljaju vlastitim pravilima, b.) da vrhovno božanstvo štiju javnim kultom, c.) da svoje članove pomažu u vršenju vjerskog života i podržavaju ih poukom d.) i da promiču one ustanove u kojima bi članovi surađivali u uređivanju vlastitog života prema svojim vjerskim načelima“.¹³¹ S ovime se želi naglasiti posebna autonomija vjerskih zajednica od strane građanske vlasti. U svakom slučaju kada je riječ o vjerskim zajednicama valja nadodati:“ Vjerskim zajednicama isto tako pripada pravo da ne budu sprečavane zakonskim sredstvima ili administrativnom akcijom građanske vlasti u odabiranju, odgajanju, imenovanju i premještanju svojih vlastitih službenika...u podizanju vjerskih zgrada“.¹³² Država i građanska vlast štiteći pravo osobe na izražavanje vjerske slobode, to isto pravo treba pružiti i vjerskim zajednicama. Vjerske zajednice svojim zalaganjem mogu obogatiti društvo socijalnim i karitativno-humanitarnim radom.

Nadalje „ako se uzevši u obzir posebne okolnosti naroda, jednoj vjerskoj zajednici dade posebno građansko priznanje u pravnom poretku države, nužno je da se ujedno svim građanima i vjerskim zajednicama prizna pravo na slobodu u vjerskoj stvari i da se ono poštuje“.¹³³ Upravo zbog toga nikako ne bi smjelo doći do privilegiranog položaja jedne zajednice u odnosu na drugu od strane države ili onih koji zakon provode jer bi se takav postupak mogao nazvati diskriminatornim. Diskriminacija određene skupine ili skupina može imati trajno negativan rezultat po čitavo društvo.

¹³⁰ DH, br. 5.

¹³¹ DH, br. 4.

¹³² DH, br. 4.

¹³³ DH, br. 6.

Sloboda vjere kao i svaka druga sloboda mora imati svoje granice. Uopćeno govoreći sloboda određene individue se proteže sve dotle dok ne ugrožava drugu individuu. Isti princip se može primijeniti i na vjerske zajednice. Slično govori i sam dokument *Dignitatis humanae* u br.7: “Kod upotrebe svake slobode treba paziti na moralno načelo osobne i društvene odgovornosti, u vršenju svojih prava pojedini ljudi i društvene skupine vezani su moralnim zakonom da se obaziru i na prava drugih i na svoje dužnosti prema drugima i na opće dobro svih”.¹³⁴

3. Pravo na priziv savjesti u današnjem društvu

U suvremenim demokratskim društvima kolaju razni ideološki pravci. Među njima valja istaknuti posebno relativizam i etički pluralizam. Relativizam devalorizira i iskrivljuje istinu te vodi u radikalni subjektivizam. Etički pluralizam podrazumijeva razne etičke pravce koji su zasnovani na različitim filozofijama. Ni relativizam ni etički pluralizam su neprihvatljivi sa kršćanskog stajališta, jer ugrožavaju istinu utemeljenu na prirodnom moralnom zakonu. Za kršćanstvo postoji samo jedna istina koja izvire iz Božjeg zakona. Za čovjeka i njegovu savjest je ključno prepoznavanje istine i poštivanje Božjeg zakona. Čovjek se u takvoj atmosferi društva koja se odražava i na društveno uređenje, vrlo lako može naći u sukobu sa suvremenim društvom i društvenim uređenjem koje je zasnovano na krivim postavkama, činjenicama uobličanim u zakone. U takvom uređenju društva, savjest pojedinca ne može slijediti zakone koji se duboko protive njegovoj savjesti i njegovu uvjerenju.

Stoga je nužno pobliže odrediti što je savjest kako bi bili jasniji razlozi, zašto čovjek ne može djelovati ponekada kako od njega traži društvo i zašto ne može i ne želi ići protiv vlastitih uvjerenja. Savjest je sam po sebi vrlo složen, širok i interdisciplinarni fenomen. Svaka humanistička znanost pokušava dati svoju definiciju. Poradi toga su te definicije krnje i osiromašuju pojam savjesti jer ne uzimaju u obzir čitava čovjeka u svim njegovim dimenzijama. „Primjerice za psihologiju je savjest skup internaliziranih moralnih pravila o tome što je dobro, pravedno i dopušteno“.¹³⁵ Na temelju toga proizlazi da je savjest psihološki konstrukt. Stoga jedinu pravu definiciju savjesti može

¹³⁴ DH, br. 7.

¹³⁵ I. ŽIVKOVIĆ, *Savjest kao sastavna komponenta psihološkog pristupa*, u: Fenomen savjesti, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, priredili: Nikola Bižaca, Josip Dukić, Jadranka Garmaz, Crkva u svijetu, Split, 2011., str. 136.

dati teologija na temelju svoje vlastite antropologije. Jedino po teološkoj definiciji postaje kristalno jasno zašto čovjek ne može ići protiv nje. „Čovjek naime ima u srcu zakon što mu ga je Bog upisao. U pokoravanju tom zakonu jest isto čovjekovo dostojanstvo, i po tom zakonu će mu se suditi. Savjest je najskrovitija jezgra i središte čovjeka, gdje je on sam s Bogom, čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini”.¹³⁶ Za čovjekovo dostojanstvo ključno je pokoravanje zakonu kojeg je Tvorac utisnuo u srce čovjeka. U njegovoj nutrini, u savjesti, on se susreće s tim zakonom i njegovo dostojanstvo leži u pokoravanju tom zakonu. Kada se čovjekova savjest nađe pred društvenim uređenjem i zakonima, koje on po sudu svoje savjesti i po svom uvjerenju ne može prihvatiti, on ima pravo i moralnu dužnost da odbije poslušnost takvom zakonu pozivajući se na svoju vlastitu savjest, točnije vršeći priziv na savjest.

Katekizam Katoličke Crkve upozorava na dužnosti građana prema zakonitoj vlasti: ”Oni koji su podložni vlasti neka u nadređenima vide Božje predstavnike od njega postavljene da budu služitelji njegovih darova: 'Pokoravajte se svakoj ljudskoj ustanovi radi Gospodina (...) Kao slobodni ljudi - a ne kao oni kojima je sloboda pokrivalom zloće, već kao Božje sluge' (*1Pt 2,13.16*). Čestita građanska suradnja uključuje pravo, koji put i dužnost, pravedno se oprijeti onome što građanima izgleda štetno dostojanstvu osoba i općem dobru. *Građani su dužni* podupirati građanske vlasti za dobro društva u duhu istine, pravde, solidarnosti i slobode”.¹³⁷ Ovdje su jasno naznačene dužnosti građanina prema zakonitoj vlasti. “Vlast je dužna da donosi pravične zakone, koji su u skladu sa dostojanstvom ljudske osobe i sa onim što zdrav razum nalaže. Ljudski zakon je human ukoliko je u suglasju sa zdravim razumom, odnosno ukoliko se zasniva na vječnom zakonu. Nasuprot ovome, kada se zakon protivi razumu smatra se nepravičnim, u tom pak slučaju prestaje da bude zakon i pretvara se u nešto nalik na čin nasilja”.¹³⁸ U tim slučajevima i takvim situacijama čovjekova ispravna savjest dolazi u koliziju sa zakonom. Zato: ”kada se od njih zatraži da učestvuju u radnjama koje su sa moralnog aspekta loše, njihova je dužnost da odbiju”.¹³⁹ Građanin je u savjesti dužan ne slijediti propise građanskih vlasti kad su im nalozi suprotni zahtjevima ćudoređa, osnovnim pravima osobe ili nauku Evanđelja.¹⁴⁰ Da bi se izbjegla kolizija sa zakonom

¹³⁶ GS, br. 16.

¹³⁷ KKC, br. 2238-2239.

¹³⁸ PAPINSKO VIJEĆE “IUSTITIA ET PAX”, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, KS, Zagreb, 2005., br. 398.

¹³⁹ Usp. IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae*, KS, Zagreb, 1995., br. 73.

¹⁴⁰ KKC, br. 2242.

nužnost je da se priziv savjesti pravno uokviri i zaštiti. Zato papa Ivan Pavao II. u enciklici "Evangelium vitae" kaže: "Ko pribjegava prizivu savjesti mora da bude zaštićen ne samo od krivične kazne već i od bilo kakve druge sankcije na pravnom, disciplinskom, ekonomskom i profesionalnom planu".¹⁴¹

Priziv savjesti ili prigovor savjesti (*objectio conscientiae*) je odbijanje pojedinačne odredbe nekog autoriteta, motivirano savješću, tj. dosljednošću vlastitom i temeljnom principu.¹⁴² Osoba koja vrši priziv savjesti naziva se prigovarač savjesti. Kada je u pitanju priziv savjesti kanadski biskupi vele: "Individua koja želi da slijedi diktat savjesti, ponekad je nužno oduprijeti se, čak i u herojskom maniru, direktivama države, suda ili organizacije koje pokušavaju da ih prisile da idu protiv svojih vlastitih uvjerenja u stvarima vjere i morala. U tim slučajevima sloboda savjesti znači da osoba ima pravo da prati volju Božju i njegov zakon".¹⁴³ "Dakle, priziv savjesti bio bi pravo i odluka pojedinca da izvrši ili odbije izvršiti neku radnju, suprotno zakonu, propisu ili nekoj drugoj odredbi, jer bi se njezino izvršenje protivilo etičkim, moralnim ili vjerskim uvjerenjima – točnije savjesti te osobe. Priziv bi savjesti trebao biti osobno opravdanje (osnova opravdanja) prizivaču u nepostupanju, nesudjelovanju, neprihvatanju mogućih raznih profesionalnih zahvata, poslova, načina djelovanja i slično".¹⁴⁴

Iz ove definicije može se izvesti da postoji pozitivan i negativan priziv savjesti. Pozitivan priziv savjesti se sastoji u izvršavanju nekog čina motiviranog odlukom savjesti da ga izvrši. Negativan priziv savjesti sastoji se u tome da pojedinac na temelju odluke svoje savjesti odbija da izvrši neki čin ili radnju. Najčešći priziv savjesti je negativan priziv savjesti kada pojedinac odbija da učini određenu radnju. Priziv savjesti je najčešći na području vojske i medicine.

Prigovor ili priziv savjesti je moralno nedopustivo rabiti kao izgovor, kako bi se neka radnja ili čin izbjegao zbog lijenosti, nerada, političkog lojaliteta ili nedovoljne stručnosti. Savjest nije subjektivna samovolja nego obvezujuća instanca. Ona nema

¹⁴¹ IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae*, KS, Zagreb, 1995., br. 74.

¹⁴² M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 265.

¹⁴³ PERMANENT COUNCIL OF THE CANADIAN CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Pastoral Letter on Freedom of Conscience and Religion*, <http://www.cccb.ca/site>, (Pristupljeno: 14. 08. 2016), br.16.

¹⁴⁴ J. ČIZMIĆ, *Pravo zdravstvenih radnika na priziv savjesti*, u: Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, 1 (2016), str. 754.

dispenzativni karakter prvenstveno, kako bi poslužila kao izgovor, nego obvezujući da unutar okvira ćudorednih normi otkriva i nalaže što činiti, a što izbjeći.¹⁴⁵ Iz naravi savjesti jasan je i princip kako se može koristiti pravo na priziv savjesti. Pravo na priziv savjesti ne smije biti korišten kao izgovor. On mora biti legitiman.

Nadalje iz definicije o prizivu savjesti može se izvući još jedan element, a to je osnovanost priziva savjesti ili razložnost priziva savjesti. A to su “osobna uvjerenja (primjerice, religijska), psihološka (primjerice, liječnik smatra da zbog svog stava nije u stanju pružiti uslugu na odgovarajućoj stručnoj razini), tehnički razlozi (medicinska oprema nije ispravna ili nije dostupna), osobna zdravstvena nesposobnost samog liječnika. Osnovanost priziva savjesti jest u mogućoj (u zamisli i stvarnosti) sučeljenosti vrijednosti, sučeljenosti ćudorednih (moralnih) odabira, vrijednosnih stavova, vrijednosnih prosudbi, u raskrižjima vrsta, stupnjeva i razina odgovornosti”.¹⁴⁶ Osnovanost ili opravdanost priziva savjesti se odlikuje u autentičnosti priziva na savjest. U najboljem slučaju je dobro da postoji ovlašteno tijelo ili neki oblik povjerenstva kako ne bi došlo do zlouporabe priziva na savjest. Od ključne je važnosti da priziv bude autentičan.

Svjedoci autentičnog priziva savjesti su brojni kroz povijest. Neki od značajnijih su Antigona, Sokrat, Toma Mor, i nešto novijeg datuma Franz Jagerstatter.¹⁴⁷ Antigona u starogrčkoj drami od Sofokla, vrši pokop svoje braće, protivno svjetovnom zakonu, koja su ubijena tijekom pobune protiv svog kralja. Ona je osjećala u sebi da je jači božanski zakon koji joj nalaže da pokopa svoju braću. Na kraju biva osuđena na smrt. Sokrat koji je bio osuđen da truje mladež svojim idejama, ostaje vjeran svom daimononu, savjesti i ispija smrtonosni otrov. Toma Mor koji je bio kancelar Henrika VIII, ne prihvaća odluku o supremaciji kralja nad Crkvom. Ostaje vjeran Rimu i biva pogubljen. Potom Franz Jagerstatter, austrijski seljak za vrijeme II. svjetskog rata odbija biti vojnik, unatoč pozivu crkvenog autoriteta da mu je to dužnost zbog domovine, on

¹⁴⁵ Usp. E. SCHOCKENHOFF, *Bit i funkcija savjesti s gledišta katoličke moralne teologije*, u: Fenomen savjesti, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, priredili: Nikola Bižaca, Josip Dukić, Jadranka Garmaz, Crkva u svijetu, Split, 2011., str. 43-44.

¹⁴⁶ J. ČIZMIĆ, *Pravo zdravstvenih radnika na priziv savjesti*, u: Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, 1 (2016.), str. 764-765.

¹⁴⁷ Usp. E. SCHOCKENHOFF, *Bit i funkcija savjesti s gledišta katoličke moralne teologije*, u: Fenomen savjesti, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, priredili: Nikola Bižaca, Josip Dukić, Jadranka Garmaz, Crkva u svijetu, Split, 2011., str. 43-44.

ostaje vjeran do kraja svojem prigovoru savjesti.¹⁴⁸ Mnogobrojni su sveci i mučenici koji su umrli slijedeći vjernost savjesti. Poštivati priziv savjesti kad kada i zahtjeva herojska djela. Ponekada je to herojsko djelo i samo mučeništvo. „Ako mučeništvo predstavlja vrhunac svjedočanstva moralnoj istini, kojoj mogu biti pozvani relativno malobrojni, ipak postoji dosljedno svjedočanstvo što ga svi kršćani moraju biti pripravnici pružiti svaki dan pa i po cijenu patnje i teških žrtava“.¹⁴⁹ Vjernost moralnoj istini koju naglašava enciklika *Veritatis splendor*, jest upravo vjernost savjesti, vjernost prigovoru savjesti.

Priziv savjesti čuva, brani i štiti dostojanstvo ljudske osobe, njen integritet, i autonomiju. „Priziv savjesti omogućava pojedincu da čuva svoju koherentnost i slobodu. Drži se kako čovjek prisiljen na postupanje protivno svojoj savjesti gubi samopoštovanje, cjelovitost i puninu svoje osobnosti te trpi ograničavanje svoje slobode. Osobito u slučajevima tzv. religijskog priziva savjesti, mogu biti prisutni i osjećaj straha (od Božje kazne, Pakla, gubitka vječnog spasenja, izopćenja...), krivnje i grijeha“. Da bi priziv savjesti bio do kraja zaštićen nužno je da mu se da i pravna važnost tj. da bude implementiran u pravni sustav, da bi vrijednost i dostojanstvo osobe bilo što je moguće bolje, zaštićeno.

Institut priziva savjesti štiti slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti. Najbolja zaštita instituta priziva savjesti jeste kroz implementaciju zakona u međunarodnom i domaćem pravu. Nužnost pravne implementacije potvrđuje i papa Ivan Pavao II. u enciklici *Evangelium vitae*, „Ko pribjegava prigovoru savjesti mora biti zaštićen ne samo od krivične kazne već i od bilo kakve druge sankcije na pravnom, disciplinskom, ekonomskom i profesionalnom planu“.¹⁵⁰ Implementacija priziva savjesti u zakonodavni sustav nije *contra legem* nego *exceptio legis*.” Prigovor savjesti je ograničeno pravno dopustiv. Pravo na prigovor savjesti, dakle nije *contra legem* već *exceptio legis*, jer su zakonodavci u okviru pravnog sustava iskazali tendenciju da to pravo relativiziraju s namjerom da moralni stav pojedinca ne zadire u prava drugih pravnih subjekata. Glede pravne dopustivosti prigovora savjesti, da bi se izbjegla različita tumačenja ili zlouporabe, utvrđeni su određeni opći pravni kriteriji i ograničenja, dok se u svakom konkretnom slučaju uzimaju u razmatranje i određena

¹⁴⁸Usp.Isto, str. 45.

¹⁴⁹ VS. Br. 93.

¹⁵⁰ IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae, Evandjelje života*, KS, Zagreb, 1995., br. 74.

načela koja prelaze okvire pozitivnog prava jer je prigovor savjesti primarno moralna kategorija”.¹⁵¹ Potrebno je, međutim, razlikovati prigovor savjesti od građanske neposlušnosti, jer prigovor savjesti u prvom redu je ono pitanje moralnog uvjerenja, dok je građanska neposlušnost u prvom redu ima političku dimenziju.¹⁵²

Međunarodni dokumenti koji garantiraju slobodu savjesti, mišljenja, i vjeroispovijesti su *Opća deklaracija o pravima čovjeka*, *Europska konvencija o ljudskim pravima* i *Povelja temeljnih prava Europske unije*. Važno je naglasiti da se prigovor savjesti tretira kao “legitimno vršenje slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti”.¹⁵³ Opća deklaracija o pravima čovjeka izglasana od OUN-a, u članku br.18 jamči slobodu savjesti, isto čini na tom tragu i Europska konvencija o ljudskim pravima u članku br. 9, dok Povelja temeljnih prava Europske unije pored slobode savjesti izričito jamči i pravo na priziv savjesti.¹⁵⁴ U Povelji o temeljnim pravima Europske unije stoji:

1. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti. Ovo pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijesti ili uvjerenja te slobodu, pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazivanja vjeroispovijesti ili uvjerenja bogoslužjem, poučavanjem, običajima i obredima.

*2. Priznaje se pravo na prigovor savjesti, u skladu s nacionalnim zakonima koji uređuju ostvarivanje tog prava.*¹⁵⁵

Iako Europska konvencija ljudskih prava ne govori direktno o pravu na priziv savjesti, parlamentarno Vijeće Europe izglasalo je 2010. godine rezoluciju, po brojem 1763., u kojoj se uređuje pitanje priziva savjesti u zakonitoj zdravstvenoj zaštiti. U njoj se balansira između priziva savjesti koji se smatra zakonitim upravo u vezi s pobačajem i eutanazijom i potrebe pravovremene zdravstvene skrbi žena, što se odnosi na pravodobno informiranje žene o postojanju priziva savjesti i upućivanja u drugu zdravstvenu ustanovu.¹⁵⁶

¹⁵¹ S. ŠEGVIĆ, *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, u: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 2 (2007.), str. 198.

¹⁵² Usp. J. ČIZMIĆ, *Pravo zdravstvenih radnika na priziv savjesti*, u: Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 1 (2016.), str. 756.

¹⁵³ Usp. S. ŠEGVIĆ, *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, u: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 2 (2007.), str. 193.

¹⁵⁴ Usp. D. HRABAR, *Pravo na pobačaj-pravne i nepravne dvojbe*, u: Zbornik pravnog fakulteta u zagrebu, ure: Pravni fakultet Zagreb, 6 (2016.), str 817.

¹⁵⁵ CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION, article 10, <http://www.europarl.europa.eu/charter>, (Pristupljeno: 15. 08.2016).

¹⁵⁶ Usp. D. HRABAR, *Pravo na pobačaj-pravne i nepravne dvojbe*, u: Zbornik pravnog fakulteta u zagrebu, ure: Pravni fakultet Zagreb, 6 (2016.), str 817.-818.

U domaćem zakonodavstvu Republike Hrvatske postoje zakoni i odredbe koje izravno i neizravno upućuju na priziv savjesti, primjerice u ustavu Republike Hrvatske u članku 40. i 47. se jamči prvo na priziv savjesti.¹⁵⁷ Nadalje pravo na priziv savjesti postoji u Zakonu o liječništvu, Zakonu o dentalnoj medicini, Zakonu o medicinski potpomognutoj oplodnji, zatim značajan je kodeks medicinske etike, deontologije i etički kodeks primalja, koji također jamče pravo na priziv savjesti.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Usp. J. ČIZMIĆ, *Pravo zdravstvenih radnika na priziv savjesti*, u: Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, 1 (2016.), str. 766.

¹⁵⁸ Isto, str. 767.

ZAKLJUČAK

U suvremenim demokracijama sloboda govora, misli i vjerovanja je neizbježna. Pravo demokratsko društvo je slobodno i transparentno po svojoj prirodi. Ono je uređeno društvo u kome pojedinci i skupine uživaju ljudska prava koja su po svojoj prirodi neotuđiva. Poradi opstojnosti slobode, na koju čovjek današnjice snažno polaže pravo, rađaju se razni dominantni pravci u pluralnom društvu. Svaki pravac u svom temelju ima svoju istinu. Postojanje suvremene demokracije je u raznim kompromisima između samih pravaca. Takozvani pluralizam vrijednosti odražava se i kroz zakone koji uređuju društvo. Neosporno je da etički pluralizam nije prihvatljiv za samu Crkvu zbog relativizacije istine.

Crkva u svom časnom nauku objavljenom od Boga nosi i čuva tu istinu. Ona je njena braniteljica, utvrda istine. Pojedinaac ili vjernik u takvom društvu dolazi u koliziju sa zahtjevima društva. Njegova savjest, koja je u slobodi prepoznala istinu, biva napadana i ugrožena. Da bi čovjek obranio sebe i svoju savjest koja prožima čitavo biće, on je moralno dužan odbiti zahtjeve koji se protive prirodnom moralnom zakonu. Odbijanje da izvrši određeni zahtjev nazivamo prizivom savjesti. Priziv savjesti nije samo moralna i etička kategorija, nego je nužno da postane i pravna kategorija kako bi se zaštitila sloboda pojedinca u društvu. Ukoliko demokratsko društvo ne bi štitilo manjinu, tada bi se pojavila diktatura većine, što značajno smanjuje stupanj demokratičnosti društva. Snaga demokratskog poretka je upravo u tome da zaštiti i onaj “maleni” broj pripadnika drugačijih stavova u odnosu na većinu. Svijet i društvo su danas prepoznali vrijednost slobode, pa tako i slobode vjere i savjesti iz koje izvire pravo na prigovor savjesti. Pravo na prigovor ili priziv savjesti je danas implementiran u razne međunarodne dokumente i domaća zakonodavstva. Poštivanje savjesti i njenog priziva je poštivanje same osobe, jer savjest prožima čitavu osobu. Savjest štiti dostojanstvo čovjeka, njegov identitet, integritet, autonomiju pojedinca, njegovu vrijednost i slobodu. Pravo na priziv savjesti je nužnost u demokratskom poretku poradi samog čovjeka i njegovog nesmetanog rasta i samoaktualizacije.

BIBLIOGRAFIJA

1. Crkveni dokumenti

DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Dokumenti Drugog vatikanskog sabora*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970.

IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio*, KS, Zagreb, 1981.

IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, KS, Zagreb, 1998.

IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae*, Evandjelje života, KS, Zagreb, 1995.

IVAN PAVAO II., *Ecclesia in Europa*, Postsinodalna pobudnica o Crkvi u Europi, Verbum, Split, 2003.

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Doktrinalna nota o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu*, Udruga obiteljski centar, Zagreb, 2007.

PAPINSKO VIJEĆE "IUSTITIA ET PAX", *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, KS, Zagreb, 2005.

BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Uzvišenost i radost života. Pastirsko pismo o zaštiti nerođene djece*, KS, Zagreb, 1979.

PERMANENT COUNCIL OF THE CANADIAN CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Pastoral Letter on Freedom of Conscience and Religion*, prema: <http://www.cccb.ca/site>, (08. 08. 2016).

Katekizam Katoličke Crkve, Glas Koncila, Zagreb, 1994.

2. Knjige i članci

BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta*, Verbum, Split, 2010.

COURTH, F., *Kršćanska antropologija*, UPT, Đakovo, 1998.

ČATIĆ, I., *Načinimo čovjeka... (Post 1,26) Antropološki naglasci u Post 1,1-2,4a*, u: *Diacovensia* 2 (2011.), str. 171-213.

ČIZMIĆ, J., *Pravo zdravstvenih radnika na priziv savjesti*, u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 1 (2016.), str. 753-786.

FUČEK, I., *Osoba i savjest*, Verbum, Split, 2003.

HOFFNER, J., *Kršćanski socijalni nauk*, KS, Zagreb, 2005.

HRABAR, D., *Pravo na pobačaj-pravne i nepravne dvojbe*, u: *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu* 6 (2016.), str. 791-831.

- HRANIĆ, Đ., *Čovjek – slika Božja. Teološka antropologija Ivana Pavla II.*, u: *Diacovensia* 1 (1993.), str. 24-44.
- KERN-F. NIEMANN, W., *Nauka o teološkoj spoznaji*, KS, Zagreb, 1988.
- KOZELJ, I., *Odgoj za zrelu, slobodnu i samoodgovornu savjest*, u: *Obnovljeni život* 1 (1972), str. 7-39.
- LAUN, A., *Pitanja moralne teologije danas*, UPT, Đakovo, 1999.
- MACAN, I., *Čovjek i njegovo dostojanstvo*, u: *Obnovljeni život* 1 (1992.), str. 67-95.
- PAVIN, S., *Odgoj savjesti-odgoj za novo doba*, u: *Obnovljeni život* 6 (1993.), str. 609-618.
- PERA, M., *Zašto se moramo zvati kršćani*, Službeni Glasnik, Beograd, 2008.
- PLASAJ, D., *Obitelj-odgoj djece*, u: *Život o obitelji za godinu obitelji*, ur: I. Koprek, Filozofsko-teološki institut DI, Zagreb, 1994, str. 113.
- POZAIĆ, V., *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 6 (1988.), str. 503-516.
- RATZINGER, J., *Savjest*, Verbum, Split, 2009.
- REBIĆ, A., *Istina*, u: *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 376.
- SCHOCKENHOFF, E., *Bit i funkcija savjesti s gledišta katoličke moralne teologije*, u: *Fenomen savjesti. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa*, priredili: Nikola Bižaca, Josip Dukić, Jadranka Garmaz, Crkva u svijetu, Split, 2011., str. 43-60.
- SRAKIĆ, M., *Moja je savjest čista*, Sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013.
- ŠEGVIĆ, S., *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, u: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 2 (2007.), str. 177-199.
- ŠIPIĆ, Š., *Savjest i sakrament pokore*, u: *Bogoslovska smotra* 2-3 (1977.), str. 273-288.
- ŠKEMBER, A., *Istina u filozofiji i objavi. Poimanje istine u filozofiji i kršćanstvu*, u: *Nova prisutnost* 1 (2012.), str. 105-113.
- ŠOLIĆ, P., *Odgoj kršćanske savjesti*, u: *Crkva u svijetu* 3 (1982.), str. 210-219.
- TEŠMANOVIĆ, T., *Sud u Strazburu i vjerska prava*, u: *Kršćanstvo i demokratija*, Zbornik radova, prir. J.J. Maksimović, Beograd, 2010, str. 341-374.
- TOMAŠEVIĆ, L., *Teološki pogled na dostojanstvo ljudske osobe*, <http://www.franjevci-split.hr>, (Pristupljeno: 13.08.2016.), str. 1165-1196.
- VALKOVIĆ, M., *Obitelj u misli Crkve danas*, u: *Bogoslovska smotra* 1 (1972.), str. 16-33.

VALKOVIĆ, M., *Savjest u moralnoj teologiji*, u: Bogoslovska smotra 2-3 (1977.), str. 181-199.

VELČIĆ, B., *Čovjek - slika Božja i njegova moralna odgovornost*, u: Bogoslovska smotra 3 (2012.), str. 533-555.

VIDAL, M., *Kršćanska etika*, UPT, Đakovo, 2001.

ZOVKIĆ, M., *Korijeni prava pojedinaca i zajednica u Svetom pismu*, u: *Obnovljeni život* 5 (1989.), str. 384-402.

ŽIVKOVIĆ, I., *Savjest kao sastavna komponenta psihološkog pristupa*, u: *Fenomen savjesti*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, priredili: Nikola Bižaca, Josip Dukić, Jadranka Garmaz, Crkva u svijetu, Split, 2011., str. 135-172.

3. Internet

THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS, prema: www.un.org/en/documents/udhr, (08.08.2016).

EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS, prema: www.echr.coe.int/Documents/Convention, (08.08.2016).

CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION, prema: www.europarl.europa.eu/charter, (15.08.2006).

SADRŽAJ

SAŽETAK	2
SUMMARY	4
UVOD	6
I. SAVJEST KAO IZRIČAJ DOSTOJANSTVA LJUDSKE OSOBE	7
1. Savjest i istina.....	8
2. Sud savjesti –vjernost samom sebi.....	13
3. Važnost odgoja savjesti.....	19
4. Prava osobne savjesti.....	23
II. PRAVO NA PRIZIV SAVJESTI	29
1. Dostojanstvo ljudske osobe.....	30
2. Iz vjerske slobode.....	34
3. Pravo na priziv savjesti u današnjem društvu.....	39
ZAKLJUČAK	46
BIBLIOGRAFIJA	47
SADRŽAJ	50